

Borgarting lagmannsrett

INSTANS:	Borgarting lagmannsrett - Dom
DATO:	2010-04-12
PUBLISERT:	LB-2009-24039
STIKKORD:	Krigsforbrytelser. Tilbakevirkning. Folkerett. Oppreisning.
SAMMENDRAG:	En 43 år gammel norsk statsborger, tidligere bosnier, ble funnet skyldig i 13 tilfeller av medvirkning til innesperring av sivile etniske serbere under krigen i Bosnia-Hercegovina i 1992. Han ble idømt fengselsstraff med 4 år og 6 måneder, og dømt til å betale oppreisning til de fornærmede. Lagmannsretten kom til at det ikke var i strid med tilbakevirkningsforbudet i Grunnloven § 97 å anvende bestemmelsen om krigsforbrytelser i straffeloven 2005 § 103, men derimot kunne bestemmelsen i § 102 om forbrytelse mot menneskeheten ikke anvendes. Henvisninger: LOV-1814-05-17-§97 , LOV-2005-05-20-28-§102 (Straffeloven), LOV-2005-05-20-28-§103 (Straffeloven)
SAKSGANG:	Oslo tingrett TOSLO-2008-18985 - Borgarting lagmannsrett LB-2009-24039 (09-024039AST-BORG/01).
PARTER:	Det nasjonale statsadvokatembetet (Statsadvokat Håvard Kampen, Statsadvokat Petter Mandt) mot A (Advokat John Christian Elden, Advokat Vasvija Vidovic, Advokat Anders Løvlie).
FORFATTER:	Lagdommer Øystein Hermansen. Lagdommer Jørgen F. Brunsvig. Tilkalt dommer, sorenskriver Jon Høyland. Meddommere: Kunderådsgiver Jorunn Fagerli, Stabsdirektør Ole Messelt Drangsholt, Pensjonist Pål Gløersen, Student Gerd Kirsten Krokann Veskje.

Saken gjelder tiltale for krigsforbrytelser og forbrytelse mot menneskeheten i Bosnia og Hercegovina i 1992.

Det nasjonale statsadvokatembetet har ved tiltalebeslutning 11. januar 2010 satt A, født *.*.1966, under tiltale for overtredelse av:

I

Straffeloven av 20. mai 2005 nr. 28 § 102 første ledd bokstav e) (jf. § 3 annet ledd og straffeloven av 22. mai 1902 nr. 10 § 223 første og annet ledd)

for forbrytelse mot menneskeheten, som ledd i et utbredt eller systematisk angrep rettet mot en sivilbefolkning, å ha fengslet eller på annen alvorlig måte berøvet en person friheten i strid med grunnleggende folkerettslige

regler.

Grunnlag:

I tidsrommet fra anslagsvis mai til oktober 1992 i Hercegovina, i forbindelse med en væpnet konflikt mellom serbiske militære styrker på den ene side og bosniskkroatiske og kroatiske militære styrker på den annen side, internerte bosniskkroatiske og kroatiske styrker et ukjent antall ikkestridende sivile av serbisk herkomst. Personene ble pågrepet og internert med tvang uten beslutning fra kompetent myndighet og uten lovlig grunnlag. Interneringen fant sted blant annet i en nedlagt tobakksstasjon og i en tidligere konfeksjonsfabrikk i Stolac kommune og i militærleiren Dretelj i Capljina kommune. A var soldat, og fra mai 1992 befalingsmann, i Croatian Defence Forces (HOS) som deltok i interneringen. I tidsrommet juni til oktober s.å. pågrep han selv, eller gav ordre om pågrepelse av, følgende sivile som ble internert og behandlet som nærmere beskrevet nedenfor eller foretok avhør av personer i fangenskap; således:

- 1) 6. august 1992 i Stolac kommune i Bosnia i Hercegovina, ble den sivile ikke-stridende etniske serberen *B*, født *.*.1935 pågrepet. Han ble holdt i fangenskap blant annet i Dretelj leir, og løslatt omkring 30. oktober s.å. Under frihetsberøvelsen ble han av HOS-soldater gjentatte ganger slått, sparket, truet til å drikke urin og utsatt for fiktiv henrettelse med skytevåpen. Videre ble han nektet tilstrekkelig tilgang til mat, fikk ikke muligheter for ivaretagelse av personlig hygiene og måtte sove på betonggulv. B fikk varige symptomer på posttraumatisk stress.
- 2) 6. august 1992 i Stolac kommune i Bosnia i Hercegovina, ble den sivile ikke- stridende etniske serberen *C*, født *.*.1922 pågrepet. Hun ble holdt i fangenskap blant annet i Dretelj leir, og løslatt 31. oktober s.å. Under frihetsberøvelsen i Dretelj ble C nektet tilstrekkelig tilgang til mat, fikk ikke muligheter for ivaretagelse av personlig hygiene og måtte sove på betonggulv.
- 5) 6. august 1992 i Stolac kommune i Bosnia i Hercegovina, ble den sivile ikke- stridende etniske serberen *D*, født *.*.1946 pågrepet. Hun ble holdt i fangenskap blant annet i Dretelj leir, og løslatt 31. oktober s.å. Under frihetsberøvelsen i Dretelj ble hun sammen med andre fanger beordret til å stille seg opp langs en vegg hvorpå de ble fortalt at de ville bli skutt. Videre ble D nektet tilstrekkelig tilgang til mat, fikk ikke muligheter for ivaretagelse av personlig hygiene og måtte sove på betonggulv.
- 6) 6. august 1992 i Stolac kommune i Bosnia i Hercegovina, ble den sivile ikke- stridende etniske serberen *E*, født *.*.1938 pågrepet. Han ble holdt i fangenskap blant annet i Dretelj leir, og løslatt 31. oktober s.å. E ble nektet tilstrekkelig tilgang til mat, fikk ikke muligheter for ivaretagelse av personlig hygiene og måtte sove på betonggulv.
- 7) I tidsrommet 21. til 26. juni 1992 i Stolac kommune i Bosnia i Hercegovina, ble den sivile ikkestridende etniske serberen *F*, født

..1955 pågrepet to ganger. A ledet avhør av henne i HOS sine lokaler på i en tobakkstasjon hvor hun ble holdt i fangenskap i til sammen 4 dager. A gjorde intet for å løslate henne. Under frihetsberøvelsen ble hun utsatt for gjentatte voldtekter av flere HOS-soldater.

- 8) I tidsrommet 21. juni til 18. august 1992 i Stolac kommune i Bosnia i Hercegovina, ble den sivile ikkestridende etniske serberen G, født *.*.1927 pågrepet en rekke ganger. Han ble holdt i fangenskap blant annet på en tobakkstasjon og i Dretelj leir, og løslatt omkring 18. august s.å. G ble nektet tilstrekkelig tilgang til mat, fikk ikke muligheter for ivaretagelse av personlig hygiene og måtte sove på betonggulv.
- 9) Omkring 9. juli 1992 i Stolac kommune i Bosnia i Hercegovina, ble den sivile ikkestridende etniske serberen H, født *.*.1956 pågrepet. Han ble holdt i fangenskap blant annet i Dretelj leir, og løslatt omkring 1. november s.å. Under frihetsberøvelsen ble han av HOS-soldater gjentatte ganger slått og sparket og sammen med andre fanger beordret til å stille opp langs en vegg hvorpå de ble fortalt at de ville bli skutt. Videre ble H nektet tilstrekkelig tilgang til mat, fikk ikke muligheter for ivaretagelse av personlig hygiene og måtte sove på betonggulv
- 10) Omkring 17. juni 1992 i Capljina kommune i Bosnia i Hercegovina, ble den sivile ikkestridende etniske serberen I, født *.*.1942 pågrepet. Han ble holdt i fangenskap blant annet i Dretelj leir, og løslatt omkring 31. oktober s.å. Under frihetsberøvelsen ble han av HOS-soldater gjentatte ganger slått og sparket. I ble nektet tilstrekkelig tilgang til mat, fikk ikke muligheter for ivaretagelse av personlig hygiene og måtte sove på betonggulv.
- 11) Omkring 12. juni 1992 i Capljina kommune i Bosnia i Hercegovina, ble den sivile ikkestridende etniske serberen J, født *.*.1941 pågrepet. Han ble holdt i fangenskap blant annet i Dretelj leir, og løslatt omkring 31. oktober s.å. Under frihetsberøvelsen ble han av HOS-soldater gjentatte ganger slått og sparket. J ble nektet tilstrekkelig tilgang til mat, fikk ikke muligheter for ivaretagelse av personlig hygiene og måtte sove på betonggulv..
- 12) Omkring 12. juni 1992 i Capljina kommune i Bosnia i Hercegovina, ble den sivile ikkestridende etniske serberen K, født *.*.1937 pågrepet. Hun ble holdt i fangenskap blant annet i Dretelj leir, og løslatt omkring 31. oktober s.å. Under frihetsberøvelsen ble hun av A og andre HOS-soldater gjentatte ganger slått og/eller sparket. K ble nektet tilstrekkelig tilgang til mat, fikk ikke muligheter for ivaretagelse av personlig hygiene og måtte sove på betonggulv.
- 13) Omkring 10. juni 1992 i Capljina kommune i Bosnia i Hercegovina, ble den sivile ikkestridende etniske serberen L, født *.*.1939 pågrepet. Han ble holdt i fangenskap blant annet i Dretelj leir, og løslatt omkring 31. oktober s.å. Under frihetsberøvelsen i Dretelj ble han av HOS-soldater bl.a. gjentatte ganger slått og sparket. L ble nektet tilstrekkelig tilgang til mat, fikk ikke muligheter for ivaretagelse av personlig

hygiene og måtte sove på betonggulv.

16) Omkring 6. juni 1992 i Capljina kommune i Bosnia i Hercegovina, ble den sivile ikkestridende etniske serberen *M*, født *.*.1950 pågrepet. Han ble holdt i fangenskap blant annet i Dretelj leir, og løslatt omkring 30. oktober s.å. Under frihetsberøvelsen i Dretelj ble han av HOS-soldater slått, sparket og fikk stukket nåler eller lignende under fingerneglene. *M* ble nektet tilstrekkelig tilgang til mat, fikk ikke muligheter for ivaretagelse av personlig hygiene og måtte sove på betonggulv.

17) I juni 1992 i Dretelj leir i Capljina kommune i Bosnia i Hercegovina, avhørte han sammen med andre HOS-soldater den frihetsberøvede ikkestridende etniske serberen *N*, født *.*.1956. Etter avhøret ble hun fortsatt holdt i fangenskap frem til hun ble løslatt 18. august s.å. Under frihetsberøvelsen ble hun voldtatt en rekke ganger av HOS-soldater, nektet tilstrekkelig tilgang til mat, fikk ikke muligheter for ivaretagelse av personlig hygiene og måtte sove på betonggulv.

De beskrevne pågripelser og interneringer var et omfattende og planlagt angrep rettet mot en ikkestridende del av den serbiske befolkning, både kvinner og menn, og iverksatt utelukkende fordi de var serbere.

II

Straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav h) (jf. § 3 annet ledd og straffeloven av 22. mai 1902 nr. 10 § 223 første og annet ledd)

for krigsforbrytelse, i forbindelse med væpnet konflikt, i strid med folkeretten ulovlig å ha sperret inne en beskyttet person.

Grunnlag:

I april 1992 angrep den serbisk dominerte Yugoslavia National Army (JNA) bosniskkroatiske og kroatiske militære styrker i Hercegovina, og oppnådde kontroll over områder sør for Mostar. Angrepet hadde sammenheng med at Kroatia hadde erklært seg som selvstendig stat i juni 1991 og Bosnia i Hercegovina (BiH) tilvarende i mars 1992. De nye statene ble anerkjent av blant annet EF (nåværende EU) henholdsvis i januar og april 1992. Fra omkring mai s.å. ble JNA drevet ut av blant annet kommunene Capljina, Stolac og Mostar som deretter ble kontrollert av bosniskkroatiske og kroatiske militære styrker, herunder Croatian Defence Forces (HOS). I området var det kontinuerlig skuddveksling mellom bosniskkroatiske og kroatiske styrker på den ene side og JNA på den andre siden.

I ovennevnte situasjon ble ikkestridende sivile serbere pågrepet og internert som beskrevet under post I. Under fangenskap ble de utsatt for gjentatt voldsbruk, herunder slag, spark, brennmerking med sigaretter, bruk av nåler under fingernegler samt seksuelle overgrep. Som befalingsmann i HOS forholdt *A* seg slik i tidsrommet juni til oktober 1992:

a)

Pågrep eller beordret han pågrepet den ikkestridende sivilist *B*, slik som beskrevet i post I nr.1. *B* ble frihetsberøvet som der nærmere beskrevet.

b)

Pågrep han den ikkestridende sivilist *C*, slik som beskrevet i post I nr.2. *C* ble frihetsberøvet som der nærmere beskrevet.

e)

Pågrep eller beordret han pågrepet den ikkestridende sivilist *D*, slik som beskrevet i post I nr.5. *D* ble frihetsberøvet som der nærmere beskrevet.

f)

Pågrep eller beordret han pågrepet den ikkestridende sivilist *E*, slik som beskrevet i post I nr.6. *E* ble frihetsberøvet som der nærmere beskrevet.

g)

Besørget han ikke løslatelse av den ikkestridende sivilist *F*, slik som beskrevet i post I nr.7. *F* ble frihetsberøvet som der beskrevet.

h)

Pågrep han den ikkestridende sivilist *G*, slik som beskrevet i post I nr.8. *G* ble frihetsberøvet som der nærmere beskrevet.

i)

Pågrep eller beordret han pågrepet den ikkestridende sivilist *H*, slik som beskrevet i post I nr.9. *H* ble frihetsberøvet som der nærmere beskrevet.

j)

Pågrep han den ikkestridende sivilist *I*, slik som beskrevet i post I nr.10. *I* ble frihetsberøvet som der nærmere beskrevet.

k)

Pågrep han den ikkestridende sivilist *J*, slik som beskrevet i post I nr.11. *J* ble frihetsberøvet som der nærmere beskrevet.

l)

Pågrep han den ikkestridende sivilist *K*, slik som beskrevet i post I nr.12. *K* ble frihetsberøvet som der nærmere beskrevet.

m)

Pågrep han den ikkestridende sivilist *L*, slik som beskrevet i post I nr.13. *L* ble frihetsberøvet som der nærmere beskrevet.

p)

Pågrep han den ikkestridende sivilist *M*, slik som beskrevet i post I nr.16. *M* ble frihetsberøvet som der nærmere beskrevet.

q)

Avhørte han den ikkestridende sivilist *N* i Dretelj leir i Capljina kommune i Bosnia i Hercegovina. Etter avhøret ble *N* frihetsberøvet videre slik som beskrevet i post I nr.17.

III

Straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav b) (jf. § 3 annet ledd og straffeloven av 22. mai 1902 nr. 10 § 231 første straffalternativ, jf. § 232)

for krigsforbrytelse, i forbindelse med væpnet konflikt, å ha påført en beskyttet person stor lidelse eller betydelig skade på legeme eller helse, særlig ved tortur eller annen grusom eller umenneskelig behandling.

Grunnlag:

Sommeren 1992 i Dretelj leir i Capljina kommune i Bosnia i Hercegovina, under den internasjonale væpnede konflikt og den situasjon som beskrevet under post II, forholdt A seg som befalingsmann i Croatian Defence Forces (HOS) slik:

a)

I juni 1992 avhørte han sammen med andre HOS-soldater den frihetsberøvede ikkestridende sivilist *N*. Under avhøret ble hun slått med en batong ulike steder på kroppen, rispet med kniv i ansikt og på brystene, brent med sigaretter og fikk stukket nåler eller lignende under fingerne. Etter avhøret ble *N* fortsatt holdt i fangenskap uten medisinsk behandling. Hun fikk alvorlige psykiske helseplager med langvarige depresjoner og angst.

Straffeloven 2005 § 79 første ledd a) kommer til anvendelse.

Straffeloven 2005 § 5 kommer til anvendelse for samtlige forhold.

Allmenne hensyn krever påtale for samtlige forhold, jf. straffeloven 2005 § 5 siste ledd.

Påstand om erstatning og oppreisning til de fornærmede forbeholdes nedlagt.

Tiltalebeslutningen er utferdiget etter beslutning fra riksadvokaten.

Denne tiltalebeslutningen erstattet den opprinnelige tiltalebeslutningen av 9. juli 2008, med senere rettelser under tingrettsbehandlingen. De to tiltalebeslutningene er identiske, likevel slik at de tiltaleposter der A er rettskraftig frifunnet i tingretten nå ikke er med.

Oslo tingrett avsa 2. desember 2008 dom med slik domsslutning:

1. A f. *.*.66 dømmes for elleve overtredelser av straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav h) jf. straffeloven 1902 § 223 første og annet ledd jf. straffeloven § 62 til en straff av fengsel i 5 - fem - år. Til fradrag i straffen går 294 - tohundreogtittifire - dager for utholdt varetekt.
2. A f. *.*.66 frifinnes for overtredelse av post I, postene II c, II d, II h, II i, II n, II o, II r og postene III a og III b og post IV.
3. A f. *.*.66 dømmes til innen to uker å betale
 - 3.1. til N kr 100 000 - etthundretusen kroner
 - 3.2. til L kr 60 000 - sekstitusen kroner
 - 3.3. til C kr 40 000 - førtitusen kroner
 - 3.4. til D kr 40 000 - førtitusen kroner
 - 3.5. til F kr 40 000 - førtitusen kroner
 - 3.6. til I kr 40 000 - førtitusen kroner
 - 3.7. til J kr 40 000 - førtitusen kroner
 - 3.8. til K kr 40 000 - førtitusen kroner
4. A frifinnes for øvrige økonomiske krav.
5. Saksomkostninger ilegges ikke.

Det nasjonale statsadvokatembetet og A har anket dommen til Borgarting lagmannsrett.

Påtalemyndighetens anke gjelder lovanvendelsen under skyldspørsmålet for så vidt gjelder frifinnelsen for tiltalens post I (forbrytelse mot menneskeheten) og bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet for så vidt gjelder frifinnelsen for tiltalens poster II h, II i og III a.

As anke gjelder bevisbedømmelsen og lovanvendelsen under skyldspørsmålet for samtlige av de forhold i post II som han er domfelt for, samt straffutmålingen. Anken gjelder også idømmelsen av oppreisning til de åtte fornærmede som er omfattet av punkt 3 i tingrettens domsslutning.

Ankene ble henvist til ankeforhandling ved lagmannsrettens beslutning 13. februar 2009.

Senere har de fornærmede C, D, F, H, I, J, K, L og N begjært ny behandling av de sivile kravene. Dessuten har en av de andre fornærmede, E, fremmet sivil krav for lagmannsretten som første instans, med hjemmel i straffeprosessloven § 434 femte ledd.

Ankeforhandling er holdt 12. januar til 9. mars 2010 (33 rettsdager) i Borgarting lagmannsretts hus. A møtte og forklarte seg. Det ble avhørt 31 vitner, herunder fire sakkyndige vitner. Flere av vitnene er avhørt via

videolink til utlandet. I tillegg er tre vitner avhørt ved bevisopptak, som ble dokumentert under ankeforhandlingen.

Professor Svein Mønnesland var rettsoppnevnt sakkyndig, og avga forklaring. Han var også sakkyndig for tingretten. Mandatet for tingretten var særlig å redegjøre for oppløsningen av Den sosialistiske føderale republikk Jugoslavia (SFRY), om konflikten i Hercegovina fra årsskiftet 1991-92 til august - september 1992, om organiseringen, sammensetningen, finansieringen etc. av HOS og om den interne konflikten innenfor det bosniskkroatiske samfunnet i Hercegovina, dvs forholdet mellom HOS og HVO, herunder bosnjakisk deltakelse i HOS og HVO. Han redegjorde for de samme spørsmål for lagmannsretten.

Øvrig bevisførsel framgår av rettsboka. Som vedlegg til rettsboka følger utskrift av den del av rettsbelæringen som omfatter de juridiske spørsmål lagretten fikk redegjøre om.

Lagmannsretten var ved ankeforhandlingen satt med lagrette i medhold av straffeprosessloven § 352. Lagretten er overensstemmende med tiltalebeslutningen stilt 14 hovedspørsmål. Spørsmålene 1 - 13 er besvart med ja. Spørsmål 14 er besvart med nei.

Retten la lagrettens kjennelse til grunn, jf. straffeprosessloven § 376b første ledd. Når det gjelder spørsmål 14, tiltalen post III a, skal det avsies frifinnelsesdom, jf. straffeprosessloven § 376.

Påtalemyndigheten la ned slik påstand:

1. A, f. *.*.66, dømmes for 13 overtredelser av straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav h), jf. § 3 annet ledd og straffeloven av 22. mai 1902 nr. 10 § 223 første og annet ledd, til en straff av fengsel i 8 - åtte - år.
Til fradrag i straffen tilkommer han 294 dager for utholdt varetekt.
2. Tingrettens dom om frifinnelse for tiltalens post I oppheves.
3. A dømmes til å betale oppreisning og erstatning som framgår av bistandsadvokatens påstandsskrift.
4. A frifinnes for tiltalen post III a.

Bistandsadvokaten la ned denne påstand:

1. A dømmes til å betale oppreisning til D med inntil kr 300.000,- fastsatt etter rettens skjønn.
2. A dømmes til å betale oppreisning til K med inntil kr 300.000,- fastsatt etter rettens skjønn.
3. A dømmes til å betale oppreisning til F med inntil kr 300.000,- fastsatt etter rettens skjønn.
4. A dømmes til å betale oppreisning til I med inntil kr 300.000,- fastsatt

- etter rettens skjønn.
5. A dømmes til å betale oppreisning til J med inntil kr 300.000,- fastsatt etter rettens skjønn.
 6. A dømmes til å betale oppreisning til C med inntil kr 300.000,- fastsatt etter rettens skjønn.
 7. A dømmes til å betale oppreisning til H med inntil kr 300.000,- fastsatt etter rettens skjønn.
 8. A dømmes til å betale oppreisning til L med inntil kr 300.000,- fastsatt etter rettens skjønn.
 9. A dømmes til å betale oppreisning til E med inntil kr 300.000,- fastsatt etter rettens skjønn.
 10. A dømmes til å betale oppreisning til N med inntil kr 300.000,- fastsatt etter rettens skjønn.
 11. A dømmes til å betale erstatning til N begrenset oppad til kr 897.929,- fastsatt etter rettens skjønn.

Forsvareren ba om at A anses på mildeste måte, og at han frifinnes for kravene om oppreisning/erstatning.

Lagmannsretten bemerker:

Vil anvendelse av straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav h være i strid med forbudet i Grunnloven § 97 mot å gi lover tilbakevirkende kraft?

Etter at partene var gitt anledning til å uttale seg besluttet lagmannsretten utformingen av spørsmålene til lagretten, jf straffeprosessloven § 363 annet ledd, herunder hvilke straffebestemmelser som skulle legges til grunn innenfor rammen av tiltalen, jf. straffeprosessloven § 364. Lagmannsretten finner grunn til å redegjøre for sin begrunnelse for denne beslutningen.

Post II i tiltalebeslutningen gjelder overtredelse av straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav h. Bestemmelsen gjelder krigsforbrytelse mot person og rammer blant annet den som i forbindelse med en væpnet konflikt, i strid med folkeretten, ulovlig sperrer inne en beskyttet person. Det faktiske grunnlaget i post II i tiltalebeslutningen gjelder handlinger begått i 1992. Straffeloven 2005 § 103 ble vedtatt ved lov 7. mars 2008 nr. 4, som trådte i kraft ved kongelig resolusjon samme dag.

Slik tiltalebeslutningen er utformet, blir spørsmålet om den nye lovbestemmelsen kan anvendes på handlinger som ble begått før loven trådte i kraft. Dette må avgjøres med grunnlag i en tolkning av Grunnloven § 97 sammenholdt med straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav h og bestemmelsene om ikrafttredelse i den nye straffeloven i § 3 annet ledd.

Det følger av Grunnloven § 97 at «ingen Lov maa gives tilbakevirkende Kraft». Grunnloven § 97 begrenser adgangen til å anvende en ny

straffebestemmelse på handlinger begått før straffebestemmelsen trådte i kraft. Bestemmelsen setter forbud mot å sette straff mot en handling som var straffri på gjerningstiden. I tillegg setter den forbud mot å anvende en ny, strengere straffebestemmelse på en handling som var straffbar på gjerningstiden, jf. blant annet begrunnelsen både til flertallet og mindretall i Rt-1946-198 (Klingesaken).

Grunnloven § 97 skal blant annet sikre den enkelte vern mot å bli holdt strafferettslig ansvarlig for en handling som ikke ble rammet av strafflovgivningen da den ble begått. Bestemmelsen må ses i sammenheng med forbudet i Grunnloven § 96 mot å dømme noen « uden efter Lov ». Grunnloven § 97 er begrunnet i rettferdshensyn og krav om rettssikkerhet. Forbudet mot tilbakevirkning bidrar til forutberegnlighet og beskytter mot vilkårlige inngrep fra statsmaktene. Forbud mot å gi straffelover tilbakevirkende kraft må videre antas å være sentralt for den langsiktige tillit til rettsstaten.

Strafferetten er kjerneområdet for forbudet mot tilbakevirkning. Borgerne har et særskilt behov for vern overfor statsmaktene når det gjelder spørsmål om å ilegge straffansvar, jf. blant annet [Ot.prp.nr.8](#) (2007-2008) side 59. Forbudet mot tilbakevirkning i Grunnloven § 97 er ansett som absolutt på strafferettens område, jf. Rt-2006-293 avsnitt 61. Dette synet har også støtte i Rt-2009-1412, der uttalelser i lovforarbeider om skjerping av straffnivået ble tillagt begrenset vekt ved utmålingen av straff for handlinger begått før den nye loven trådte i kraft.

I Rt-1946-198 fant rettens flertall at Grunnloven § 97 ikke var til hinder for å anvende nye bestemmelser i en provisorisk anordning fra 4. mai 1945 på handlinger begått før anordningen ble gitt. Flertallet la vekt på at de handlinger som tiltalte var dømt for, på gjerningstiden var å anse som krigsforbrytelser etter folkeretten. Videre ble det blant annet vist til at det fulgte av anordningen og forarbeidene at den også skulle anvendes på eldre handlinger. Dommen er gammel, ble avsagt under dissens og stammer fra et tidspunkt da helt ekstraordinære omstendigheter kan ha bidratt til å påvirke rettsfølelsen i samfunnet. Dommen er dertil sterkt kritisert i juridisk teori. Lagmannsretten legger til grunn at flertallets begrunnelse ikke er i overensstemmelse med rettsoppfatningen i dag. Etter lagmannsrettens oppfatning stiller Grunnloven § 97 krav om at handlingen var straffbar etter norsk lovgivning på gjerningstidspunktet. Det er ikke tilstrekkelig at handlingen var straffbar etter folkeretten.

Straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 er ikke trådt i kraft. Unntak gjelder for kapittel 16 om folkemord, forbrytelse mot menneskeheten og krigsforbrytelse, som trådte i kraft 7. mars 2008 i henhold til kongelig resolusjon samme dag. Det følger av straffeloven 2005 § 411 annet ledd annet punktum at første del i straffeloven 2005 gjelder for overtredelser av kapittel 16 i den nye loven. Straffeloven 2005 kapittel 1 om straffelovgivningens virkeområde kommer dermed til anvendelse ved spørsmål om overtredelse av kapittel 16. Dette gjelder også § 3 om straffelovgivningens virkeområde i tid. Lovgiver har

ment å ivareta forholdet til Grunnloven § 97 gjennom denne bestemmelsen.

Straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 § 3 første og annet ledd lyder:

Straffelovgivningen på handlingstidspunktet anvendes. Likevel anvendes lovgivningen på tidspunktet for avgjørelsen når dette fører til et gunstigere resultat for siktede og lovendringen skyldes et endret syn på hvilke handlinger som bør straffes, eller på bruken av strafferettslige reaksjoner.

Bestemmelsen i kapittel 16 anvendes på handlinger begått før ikrafttredelsen dersom handlingen på gjerningstidspunktet var straffbar ifølge dagjeldende straffelovgivning og ansett som folkemord, forbrytelse mot menneskeheten eller krigsforbrytelse etter folkeretten. Straffen kan likevel ikke overskride straffen som ville ha blitt idømt etter straffelovgivningen på gjerningstidspunktet.

Straffeloven 2005 § 3 annet ledd oppstiller to hovedvilkår. For det første er det et krav at handlingen var straffbar etter gjeldende norsk lov på gjerningstidspunktet. For det andre må handlingen ha vært ansett som for eksempel en krigsforbrytelse etter folkeretten da den ble begått. Videre følger det av annet ledd siste punktum at det i det konkrete tilfelle ikke kan fastsettes strengere straff enn det som ville ha blitt idømt etter den tilsvarende straffebestemmelse som gjaldt på gjerningstidspunktet.

I lovforarbeidene til straffeloven 2005 § 3 annet ledd er det lagt avgjørende vekt på at det ikke er tale om å ramme forhold som tidligere var straffrie. Det er lagt til grunn at de nye bestemmelsene, som er skilt ut som egne straffebud i straffeloven 2005 kapittel 16, tidligere falt inn under de generelle straffebestemmelsene i straffeloven av 1902, jf. [Ot.prp.nr.8](#) (2007-2008) side 59. Videre ble det under henvisning til Rt-2002-889 fastsatt at straffutmålingen i det konkrete tilfellet ikke kan settes strengere enn etter de eldre regler, jf. ovenfor.

Slik vilkårene i straffeloven 2005 § 3 annet ledd er utformet, er bestemmelsen etter lagmannsrettens oppfatning i utgangspunktet i overensstemmelse med de krav som følger av forbudet mot tilbakevirkning i Grunnloven § 97.

Spørsmålet blir etter dette om straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav h retter seg mot handling som var straffbar etter norsk lov på gjerningstidspunktet.

Straffeloven 2005 § 103 første ledd gjelder krigsforbrytelse mot person. Bokstav h rammer blant annet

den som i forbindelse med en væpnet konflikt, i strid med folkeretten ulovlig sperrer inne en beskyttet person.

Skyldkravet er forsett, jf. straffeloven 2005 § 21, jf. § 22.

Den straffbare handling er følgelig beskrevet som at gjerningsmannen « ulovlig sperrer inne » en person. En slik handling anses etter omstendighetene som frihetsberøvelse etter straffeloven 1902 § 223.

Straffeloven 1902 § 223 første og annet ledd lyder:

Den som ulovlig berøver en anden Friheden eller medvirker til saadan Frihedsberøvelse, straffes med Fængsel indtil 5 Aar.

Har Frihedsberøvelsen varet over en Maaned, eller har den voldt nogen ualmindelige Lidelser eller betydelig Skade paa Legeme eller Helbred eller medført nogens Død, idømmes Fængsel i mindst 1 Aar.

Straffeloven 1902 § 223 verner den enkeltes rett til fri bevegelse og samvær med andre personer og rammer begrensning av bevegelsesfriheten ved fysiske hindringer, herunder innesperring, jf. Bratholm og Matningsdal: Straffeloven - kommentarutgave (1995) side 521. Det er ikke angitt noen minstetid for frihetsberøvelsen, men 45 minutter er i enkelte sammenhenger ansett som en nedre grense. Frihetsberøvelse kan i helt særlige tilfelle være lovlig, blant annet etter folkerettens regler om behandling av personer under væpnet konflikt. Skyldkravet er forsett også etter straffeloven 1902 § 223, jf. lovens § 40.

Straffeloven 2005 § 103 gjelder krigsforbrytelser mot person, og må dermed også anses å verne det enkelte individ. På denne bakgrunn er det etter lagmannsrettens oppfatning ikke naturlig å anse straffeloven 2005 § 103 bokstav h å være av annen karakter enn straffeloven 1902 § 223.

Lagmannsretten legger etter dette til grunn at ulovlig innesperring var straffbart på gjerningstidspunktet etter straffeloven 1902 § 223. Når det gjelder innesperring, innebar dermed lovendringen ikke noen utvidelse av området for det straffbare.

Spørsmålet blir etter dette hvilken betydning det har for grunnlovsspørsmålet at straffeloven 2005 § 103 etter sin ordlyd oppstiller enkelte ytterligere vilkår for straffansvar. Det må dreie seg om en krigsforbrytelse begått i forbindelse med en væpnet konflikt. Handlingen må videre være begått overfor en beskyttet person og være i strid med folkeretten.

Tilleggsvilkårene i straffeloven 2005 § 103 gjelder objektive omstendigheter på det tidspunkt da handlingen ble begått. Gjerningsmannens forsett må også dekke disse omstendigheter. I utgangspunktet innebærer dette at straffeloven 2005 § 103 har en betydelig snevrere rekkevidde enn straffeloven av 1902 § 223 første ledd.

Forsvarer har særlig gjort gjeldende at vernet etter Grunnloven § 97 er

absolutt. Det er mer belastende å bli domfelt for krigsforbrytelse enn for frihetsberøvelse. Videre er gjort gjeldende at Grunnloven gir vern mot en slik negativ påvirkning av omdømmet som følge av at ny lov endrer den rettslige karakteristikken av et lovbrudd. Dette gjelder selv om betegnelsen krigsforbrytelse også etter tidligere lov kunne påregnes brukt ved eventuell straffutmåling.

Lagmannsretten bemerker at straffeloven 2005 § 103 er inntatt i kapittel 16 som gjelder folkemord, forbrytelse mot menneskeheten og krigsforbrytelse. Bakgrunnen for disse nye bestemmelsene er å tilpasse norsk strafferett til folkeretten, herunder særlig forbrytelseskategoriene som er inntatt i vedtektene til Den internasjonale straffedomstolen. Disse vedtektene har Norge sluttet seg til. De nye bestemmelsene innebærer dermed en harmonisering med folkeretten, og dermed også internasjonal terminologi. De nye betegnelsene har stor utbredelse internasjonalt. De aktuelle lovbruddene kan strafforfølges som krigsforbrytelse i andre land og ved internasjonale domstoler.

I lovforarbeidene til straffeloven 2005 kapittel 16 er det vist til at forholdet til Grunnloven § 97 kan komme i en annen stilling når det nye straffebudet fremhever andre objektive eller subjektive elementer enn de tidligere straffebestemmelsene. Departementet fant på den annen side at det i domsgrunnene for straffutmålingen også tidligere har vært grunnlag for å betegne en handling som krigsforbrytelse, og at beviskravet er omtrent like strengt for slike straffutmålingsmomenter som knytter seg til handlingens grovhet eller straffverdighet, som for skyldspørsmålet. Videre ble det vist til at begreper som krigsforbrytelse internasjonalt har ligget fast over tid, og at denne typen forbrytelser i stor grad anses å være internasjonale anliggender, jf. [Ot.prp.nr.8](#) (2007-2008) side 62 - 63.

Lagmannsretten vil bemerke at lovgiverviljen og lovgivers oppfatning av grunnlovsspørsmålet har liten vekt ved spørsmål om anvendelse av en ny straffebestemmelse vil være i strid med Grunnloven § 97, jf. blant annet Rt-2009-1412 .

Også frihetsberøvelse under skjerpene omstendigheter som angitt i straffeloven 1902 § 223 annet ledd, er meget alvorlige straffbare forhold. Eventuell domfellelse for krigsforbrytelse framstår likevel som mer belastende for en siktet enn de rettslige karakteristikken som er gitt i straffeloven av 1902 § 223. Dette illustreres også ved at strafferammen etter straffeloven 2005 § 103 er fengsel i 30 år.

Etter lagmannsrettens oppfatning ville betegnelsen krigsforbrytelse etter all sannsynlighet blitt anvendt for å betegne slike lovbrudd som tiltalen gjelder selv om skyldspørsmålet ble vurdert etter straffeloven 1902 § 223. Kravet i § 223 om at frihetsberøvelsen må være ulovlig, henspiller blant annet på hvordan handlingen bedømmes etter folkeretten. Det hører derfor under skyldspørsmålet å ta stilling til om de forhold tiltalen gjelder innebar brudd på folkerettens regler om behandling av sivilbefolkning i krigstid.

Domstolene må derfor allerede under vurderingen av skyldspørsmålet ta stilling til om de sentrale rettslige kjennemerker for krigsforbrytelse er til stede.

Det vil videre uansett i slike saker åpenbart være naturlig å bruke karakteristikken krigsforbrytelse ved eventuell straffutmåling etter straffeloven 1902 § 223. Det samme vil gjelde ved omtale av slike saker i media. Betegnelsen krigsforbrytelse ville for øvrig blitt anvendt dersom en slik sak i stedet blir iretteført ved en utenlandsk eller en internasjonal straffedomstol. Ulovlig innesperring av sivile under væpnet konflikt ble betegnet som krigsforbrytelse etter dagjeldende straffelov i Bosnia-Hercegovina, jf. artikkel 142 i straffeloven for det tidligere Jugoslavia (SFRY), som ved lovdekret våren 1992 var gjort gjeldende som straffelov i Bosnia-Hercegovina. Hensynet til forutberegnelighet kan derfor vanskelig tale mot å anvende lovbestemmelse om krigsforbrytelse i nærværende sak.

Praktisk sett vil anvendelse av straffeloven 2005 § 103 på denne bakgrunn neppe ha betydning for hvordan lovbruddet blir karakterisert. Anvendelse av den nye loven kan dermed vanskelig sies å virke mer tyngende for tiltalte. De hensyn som ligger til grunn for Grunnloven § 97 gjør seg da ikke gjeldende. Etter lagmannsrettens oppfatning kan det i en slik situasjon ikke alene tillegges utslagsgivende vekt at den nye loven har en annen betegnelse på det straffbare forholdet.

For ordens skyld bemerkes at det ikke er spørsmål om å foreta en subsumsjonsendring innenfor rammen av tiltalebeslutningen. Tiltalen gjelder overtredelse av straffeloven 2005 § 103 bokstav h. Prinsippene i straffeprosessloven § 38 kommer dermed ikke til anvendelse. Begrensningen knyttet til hvilke interesser de ulike straffebud skal beskytte antas derfor ikke å stå sentralt. Denne begrensningen må blant annet ses på bakgrunn av de påtalemessige vurderinger som ligger til grunn for å utta tiltalebeslutning, tiltaltes mulighet til å forberede sitt forsvar på bakgrunn av tiltalebeslutningen mv. Slike hensyn gjør seg ikke gjeldende i nærværende sak.

Etter dette kom lagmannsretten til at Grunnloven § 97 ikke er til hinder for å stille spørsmål etter straffeloven 2005 § 103 bokstav h, jf. § 3 annet ledd, og spørsmålsskriftet ble utformet på bakgrunn av dette.

For ordens skyld bemerkes at også EMK artikkel 7 begrenser adgangen til å gi lover tilbakevirkende kraft. EMK artikkel 7 lyder i norsk oversettelse:

1. Ingen skal bli funnet skyldig i en straffbar handling på grunn av noen gjerning eller unnlatelse som ikke utgjorde en straffbar handling etter nasjonal eller internasjonal rett på den tid da den ble begått. Heller ikke skal en strengere straff bli idømt enn den som gjaldt på den tid da den straffbare handlingen ble begått.
2. Denne artikkel skal ikke være til hinder for dom og straff over en person for gjerning eller unnlatelse som, da den ble begått, var straffbar etter de

alminnelige rettsprinsipper anerkjent av siviliserte nasjoner.

Artikkel 7 nr. 2 innebærer at EMK artikkel 7 ikke begrenser adgangen til å anvende en ny lov forutsatt at handlingen var straffbar etter folkeretten på gjerningstidspunktet, jf. også [Ot.prp.nr.8](#) (2007-2008) side 60.

Det andre hovedvilkåret etter straffeloven 2005 § 3 annet ledd er at handlingen på gjerningstidspunktet var ansett som krigsforbrytelse etter folkeretten. Innholdet av folkeretten på gjerningstidspunktet må blant annet ses i lys av Genevekonvensjonen av 12. august 1949 nr. IV om beskyttelse av sivile i krigstid.

Ikke alle brudd på internasjonal humanitærrett er å anse som krigsforbrytelse. Utgangspunktet er at det må dreie seg om et alvorlig brudd på en folkerettslig regel som beskytter viktige verdier, og som medfører individuelt straffansvar etter folkerettslig sedvanerett eller konvensjonsbasert rett, jf. blant annet [Ot.prp.nr.8](#) (2007-2008) side 91.

Etter Genevekonvensjonen 12. august 1949 nr. IV om beskyttelse av sivile i krigstid anses det som et alvorlig, straffbart brudd på folkeretten, ulovlig å innesperre beskyttede personer i forbindelse med en internasjonal væpnet konflikt, jf. artikkel 147, jf. artikkel 146 og 79 med videre henvisninger, herunder til artikkel 42 og 43.

Ulovlig innesperring av beskyttede personer er ansett som krigsforbrytelse etter vedtektene av 17. juli 1998 for Den internasjonale straffedomstolen (Romavedtektene), jf. artikkel 8 nr. 2 bokstav a (vii). Bestemmelsen inngår i en oppregning av alvorlige brudd på Genevekonvensjonene. I [St.prp.nr.24 \(1999-2000\)](#) om samtykke til ratifikasjon av Romavedtektene er det vist til at det på diplomatkonferansen var bred enighet om at dette var ubestridt internasjonal sedvanerett. Også i vedtektene til den internasjonale straffedomstolen for det tidligere Jugoslavia etablert av FNs sikkerhetsråd 25. mai 1993 er det i artikkel 2 opplistet alvorlige brudd på Genevekonvensjonene av 1949, herunder « unlawful confinement of a civilian », jf. artikkel 2 bokstav (g) siste alternativ. Lagmannsretten legger etter dette til grunn at straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav h gjelder en handling som var straffbar etter folkeretten også i 1992. Lagmannsretten kom etter dette til at det ikke er noe til hinder for å stille spørsmål til lagretten med grunnlag i straffeloven 2005 § 103 bokstav h.

Er straffansvaret foreldet?

Et ytterligere vilkår er at straffansvaret ikke er foreldet. Påtalemyndigheten gjør gjeldende at fristavbrytelse fant sted i mai 2007. Spørsmålet om straffansvaret er foreldet må derfor avgjøres etter reglene i straffeloven 1902. Det følger av straffeloven 1902 § 223 annet ledd at minstestrafen er 1 år for enkelte kvalifiserte tilfeller av frihetsberøvelse. Eksempler på slike alvorlige tilfeller er dersom frihetsberøvelsen varer over

en kalendermåned eller har voldt betydelig skade på legeme eller helbred, jf. straffeloven 1902 § 9. Et tredje alternativ er at frihetsberøvelsen har voldt ualminnelig lidelse av fysisk eller psykisk art. Annet ledd inneholder en minstestraff på 1 år og ingen lengstestraff. Strafferammen er i slike tilfelle 15 år, jf. straffeloven 1902 § 17 første ledd bokstav a og Rt-2002-917. Foreldelsesfristen er da 15 år, jf straffeloven 1902 § 67 fjerde alternativ.

Forsvarer har reist spørsmål om siktelsen datert 2. mai 2007 hadde fristavbrytende virkning da den ikke inneholdt navnet til noen av de fornærmede.

Etter straffeloven 1902 § 69 første ledd første punktum avbrytes fristen for foreldelse « ved rettergangsskritt som medfører at den mistenkte får stilling som siktet ». Kravet om fristavbrudd gjelder for hver enkelt tiltalepost.

Det følger av ordlyden i bestemmelsen at fristavbrudd skjer for eksempel allerede ved beslutning om rettergangsskritt. Et eksempel er beslutning fra påtalemyndigheten, f.eks. om pågrepelse eller ransaking, jf. Matningsdal og Bratholm: Straffeloven, Første del, kommentarutgave (2. utgave) s. 588. Ved pågripelsesbeslutning fra påtalemyndigheten vil status som siktet ofte inntre uten at det foreligger annet enn en forenklet beskrivelse av det straffbare forholdet som danner grunnlaget for begjæringen.

Post I i denne siktelsen gjaldt overtredelse av straffeloven 1902 § 223 første og annet ledd. Den sentrale del av gjerningsbeskrivelsen var at A i tiden fra mai til september 1992 i Mostar, Capljina og Stolac i egenskap av medlem av HOS bevirket eller medvirket til at flere sivile ikkestridende personer av serbisk etnisitet ulovlig ble berøvet friheten og brakt til fangeleieren Dretelj.

Siktelsen av 2. mai 2007 anga at påtalemyndigheten mistenkte A for blant annet medvirkning til frihetsberøvelse av ikkenavngitte etniske serbere, og at handlingene var begått i egenskap av medlem i HOS. Både det geografiske området og tidsperioden for de aktuelle handlingene var beskrevet relativt bestemt, d.v.s. innenfor snevre rammer. Navnet på en rekke av de fornærmede etter tiltalen framgikk for øvrig under avhørene de første dagene etter pågripelsen.

De hensyn som ligger til grunn for foreldelse gjør seg under slike omstendigheter ikke gjeldende med noen tyngde selv om navnet på de fornærmede ikke framgikk av den opprinnelige siktelsen. Etter lagmannsrettens oppfatning ble foreldelsesfristen på denne bakgrunn avbrutt ved påtalemyndighetens beslutning om pågrepelse med grunnlag i siktelsen 2. mai 2007, jf. straffeloven 1902 § 69 første ledd første punktum. Samtlige spørsmål i spørsmålsskriftet gjelder handlinger begått etter mai 1992. Straffansvaret er dermed ikke foreldet.

Bevisbedømmelsen i saken

Ved lagrettens kjennelse er A funnet skyldig i 13 krigsforbrytelser etter

straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav h, ved at han i strid med folkeretten ulovlig medvirket til å sperre inne beskyttede personer. Det skal således utmåles straff for disse forhold.

At skyldspørsmålet er avgjort ved lagrettebehandling - og ikke ved meddomsrettsbehandling - har betydning for omfanget av begrunnelsesplikten. Sakens spesielle karakter tilsier likevel at lagmannsretten i dette tilfellet gir mer utførlige domspremisser enn i normalt tilfeller.

Lagmannsretten finner først å gi en *kort redegjørelse for enkelte forhold vedrørende konflikten i Bosnia-Hercegovina i 1992*. Retten bygger her i vesentlig grad på den rettsoppnevnte sakkyndiges - professor Svein Mønneslands - forklaring.

Etter Josip Broz Titos død i 1980 gikk Jugoslavia (SFRY) inn i en tid med politisk og økonomisk krise. Kommunistpartiet gikk i oppløsning i 1990. Nasjonalistiske partier hadde framvekst, og etniske skillelinjer kom til overflaten. Delrepublikken Bosnia - Hercegovina hadde ved folketellingen i 1991 en etnisk struktur med 43,7 % muslimer (bosnjaker), 31,3 % serbere, 17,3 % kroater og 5,5 % « jugoslaver ». Folketallet i Bosnia-Hercegovina var da 4,3 millioner. De etniske gruppene er i første rekke basert på religiøse forskjeller. Bosnjaker er muslimer, serbere er ortodokse og kroatene er katolske.

Ved valget i 1990 i Bosnia-Hercegovina var det tre nasjonale partier som vant. Det bosnjakiske partiet, Partiet for demokratisk aksjon (SDA), var ledet av Alija Izetbegovic. SDS - Det serbiske demokratiske parti - var ledet av Radovan Karadzic, med sterke bånd til Slobodan Milosevic i Serbia. Det kroatisk partiet, HDZBiH, var en utløper av Franjo Tudjmans parti i Kroatia. Fra 1991 ble det ledet av den nasjonalistiske Mate Boban. I begynnelsen samarbeidet de tre partiene og fordelte militær- og politimakt. Det var imidlertid ikke mulig med en samlet sikkerhetspolitikk. I løpet av 1991 oppsto det skarpe motsetninger mellom partiene.

Det jugoslaviske forsvaret besto av Den jugoslaviske folkehæren, JNA, og Territorialforsvaret, TO. TO var et desentralisert lokalforsvar, et slags heimevern, og var organisert i republikkene. Etter valgene i 1990 besluttet JNA å overta alle TO-våpen og våpenlagre i hele Jugoslavia. TO ble innlemmet i et felles forsvar med to søyler, JNA og TO. Selv om en stor del av våpnene ble overført til JNA, ble våpen fortsatt beholdt i republikkene. I Bosnia-Hercegovina forsynte alle tre nasjonale grupper seg med våpen fra TO. JNA ble etter hvert mer og mer serbiskdominert.

I 1991-92 opprettet serbere og kroater « egne » områder i Bosnia-Hercegovina, i kommuner hvor de var i flertall. I første omgang var det sammenslutning av kommuner som serberne kontrollerte, men høsten 1991 ble dette omgjort til selverklærte autonome områder (SAO), herunder SAO Hercegovina. De « serbiske » kommunene ønsket i størst mulig utstrekning å unngå sentralregjeringen i Sarajevo. I november 1991 avsa

forfatningsdomstolen i Bosnia-Hercegovina kjennelse om at det var grunnlovsstridig å opprette autonome områder i Bosnia-Hercegovina.

Høsten 1991 ble det erklært kroatiske autonome distrikter i Bosnia-Hercegovina. Herceg-Bosna ble opprettet, og ble proklamert også i kommuner hvor kroatene var i mindretall, herunder Stolac. Siktemålet var å innlemme de kroatiske delene av Bosnia-Hercegovina i Kroatia. I de kommunene som inngikk i Herceg-Bosna, overtok Det kroatiske forsvarsrådet, HVO, politisk, administrativ og militær makt. Herceg-Bosna ble aldri anerkjent internasjonalt.

Kroatia og Slovenia erklærte seg som selvstendige stater i juni 1991. JNA gikk til angrep på Slovenia, men krigshandlingene ble avsluttet etter kort tid. Det ble også krig i Kroatia. Den kroatiske nasjonalgarden, ZNG, var opprettet våren 1991, men var dårlig organisert og utrustet. ZNG var grunnlaget for det som i slutten av 1991 ble den kroatiske hæren, HV. I 1991 ble det også opprettet flere paramilitære styrker i Kroatia. Et mindre, men ytterliggående nasjonalistisk parti, Det kroatiske rettspartiet (HSP) opprettet De kroatiske forsvarsstyrker (HOS).

Våpenhvile i Kroatia ble inngått 2. januar 1992, etter internasjonalt fredsdiplomati. Imidlertid fikk verken FN-styrker eller kroatiske myndigheter kontroll over området som grenset mot Bosnia-Hercegovina. Nærmere 30 % av Kroatias territorium var fortsatt kontrollert av serbiske styrker.

Den 15. januar 1992 ble Kroatia anerkjent av blant annet EF (nå EU) og Norge som selvstendig stat.

I Bosnia-Hercegovina økte spenningen mens krigen i Kroatia pågikk. I annen halvdel av 1991 begynte serbiske militære enheter (JNA) å ta kontroll over kommunikasjonsinstallasjoner og utplasserte artilleristillinger på strategiske steder. JNA delte også ut våpen til serbere, spesielt til medlemmer av SDS. I Neretvadalen i Hercegovina ble serbiske landsbyer forsynt med våpen og ammunisjon i 1991 og begynnelsen av 1992.

Fra Øst-Hercegovina, som var under serbisk kontroll, begynte nå en flyktningestrøm av muslimer og kroater til andre deler av landet, på grunn av trakassering. Mange serbiske paramilitære grupper fra selve Serbia var på plass i Bosnia-Hercegovina, herunder Arkans « Serbiske frivillige garde ». Også kroatiske paramilitære styrker væpnet seg. HVO (Det kroatiske forsvarsråd) og HOS (kroatiske forsvarsstyrker) ble opprettet. I kroatiskdominerte kommuner, som Capljina, tok HVO kontroll. Bosniskmuslimske myndigheter, under Alija Izetbegovic, hadde ingen hær på det tidspunktet, men hadde våren 1991 opprettet Patriotisk liga (PL), som skulle forberede forsvar av landet.

Allerede i 1991 forekom det overgrep fra JNA i Bosnia-Hercegovina. 12. oktober ødela JNA landsbyen Ravno i Hercegovina og massakrerte mange innbyggere. Siden den bosniske regjeringen forholdt seg passiv til dette,

vokste mistroen blant kroatene mot regjeringen.

Det ble holdt folkeavstemning i Bosnia-Hercegovina 29. februar og 1. mars 1992 om delrepublikkens framtid. En stor majoritet av bosnjakene og kroatene stemte for selvstendighet, mens serberne i all hovedsak boikottet folkeavstemningen. Den 3. mars 1992 erklærte det bosniske parlamentet, uten de serbiske representantene til stede, at Bosnia-Hercegovina skulle være uavhengig stat. I begynnelsen av april måned ble staten anerkjent av EF (nå EU), USA og Norge m. fl.

Som følge av den internasjonale anerkjennelsen trakk serbiske politikere seg ut av statlige organer, og serberne proklamerte en serbisk republikk i Bosnia-Hercegovina, Republika Srpska, med Banja Luka som hovedstad. I de serbiskkontrollerte områdene ble den ikkeserbiske del av befolkningen i betydelig utstrekning fordrevet eller internert i fangeleire.

Straks etter at Bosnia-Hercegovina hadde erklært seg selvstendig, brøt det ut kamper i landet, med barrikader i Sarajevo og angrep på sivile i Øst-Bosnia av serbiske paramilitære styrker. Man kan si at den egentlige krigen i Bosnia-Hercegovina begynte i begynnelsen av april 1992. I Hercegovina opererte en rekke militære enheter, blant annet regulære kroatisk styrker fra Kroatia, serbiske og kroatisk paramilitære, samt den jugoslaviske hæren. Serberne tok i løpet av krigen kontroll over ca. 70 % av territoriet til Bosnia-Hercegovina, og fikk politisk og militær kontroll. De begikk grove overgrep mot blant annet muslimer. Mange ikkeserbere flyktet fra landet.

President Izetbegovic hadde gått inn for å bevare et enhetlig Bosnia-Hercegovina. Serbiske og kroatisk nasjonalister hadde fra gammelt av ønske om å innlemme hele eller deler av Bosnia-Hercegovina i sine stater. I Serbia arbeidet president Slobodan Milosevic for en storserbisk løsning, dvs. å beholde så mye som mulig av Bosnia-Hercegovina under serbisk kontroll. I Kroatia støttet president Franjo Tudjman de nasjonalistiske kreftene blant kroatene i Bosnia-Hercegovina. På et møte 6. mai 1992 mellom Radovan Karadzic og Mate Boban ble de to enige om å dele Bosnia-Hercegovina, en avtale bosnjakene reagerte negativt på.

Den 27. april 1992 ble den nye statsdannelsen Forbundsrepublikken Jugoslavia etablert av Serbia og Montenegro. Det ble da nødvendig for Milosevic å omorganisere JNA, idet Bosnia-Hercegovina ikke tilhørte denne staten. Serbia ønsket også å vise utenverdenen at landet ikke var innblandet i krigen i Bosnia-Hercegovina, og i mai måned ble det bestemt å dele JNA i en bosniskserbisk hær og Jugoslavias hær (VJ). Dette ble iverksatt 19. mai 1992. Samme dag trakk JNA seg formelt ut av Bosnia-Hercegovina. Mesteparten av hæren ble likevel igjen i Bosnia-Hercegovina, i det bare ca 10 000 soldater eller ca 15 % trakk seg ut. Den bosniskserbiske hæren ble fortsatt styrt fra Beograd. Lønn, våpen, ammunisjon og utstyr kom fra Beograd, og hæren kunne også få flystøtte derfra. I praksis var det fortsatt Slobodan Milosevic som hadde avgjørende innflytelse på overkommandoen til de bosniskserbiske styrkene.

Fra april 1992 var også styrker tilhørende Kroatia inne i Bosnia-Hercegovina. General Janko Bobetko ble 10. april 1992 utnevnt av president Tudjman til kommandant for Sørfronten. Den omfattet sjø- og landstridskrefter i den sørligste delen av Kroatia, fra Split til Dubrovnik. Den viktigste oppgaven var å frigjøre Dubrovnikområdet, noe som skjedde i slutten av mai måned. For Kroatia var det strategisk viktig å få fortsatt tilgang til Dubrovnik. I april 1992 gikk den kroatisk 4. brigade inn i Bosnia-Hercegovina fra Metkovic for å hindre serbernes framrykking, og dermed var den regulære kroatisk hæren i krig utenfor Kroatias grenser.

Elven Neretva har historisk sett dannet grense mellom Vest-Hercegovina og Øst-Hercegovina. Historisk har Vest-Hercegovina vært overveiende katolsk/kroatisk, mens Øst-Hercegovina har vært ortodoks/serbisk. Det har også vært en betydelig andel muslimer (bosnjaker) i området. Muslimene har vært spredt i Neretvadalen, hovedsakelig i byene.

I Capljina kommune, som ligger ved elven få mil fra grensen mot Kroatia, var det i 1991 27 882 innbyggere, fordelt på 27,7 % bosnjaker, 53,9 % kroater, 13,5 % serbere og 3,7 % andre. I Capljina by var andelen bosnjaker 41,1 %, mens det var i underkant av 30 % kroater og 17 % serbere, samt 9,5 % jugoslaver og ca 3 % andre.

Stolac kommune, noen mil øst for Neretvaelven og Capljina by, var As hjemkommune. I 1991 var det 18 618 innbyggere i Stolac, fordelt på 44,5 % bosnjaker, 32,4 % kroater, 20,8 % serbere og 1,7 % andre. I Stolac by var innbyggertallet 5 530, hvorav 62 % bosnjaker, 12 % kroater og 20 % serbere.

Neretvadalen har alltid vært et viktig område, blant annet fordi det her renner ut en stor elv i Adriaterhavet/Middelhavet, med havnemuligheter og fruktbart land. I tillegg har dalen vært viktig kommunikasjonsmessig. Langs Neretvadalen går den viktigste veien inn til det sentrale Bosnia.

For Kroatia var det viktig at serberne ikke fikk kontroll over Neretvadalen, fordi dette ville ha delt Kroatia i to, og serberne ville fått adgang til havet. Det var viktig for Kroatia å sikre seg kontroll over størst mulig territorium i den sørlige delen av Hercegovina med tanke på frigjøring av Dubrovnikområdet.

I april- mai 1992 foregikk det kamper om Neretvadalen. Fra midten av mai måned behersket serberne hele østbredden av Neretva fra Mostar til sør for Capljina, inkludert Stolac. Ikkeserbiske hus og landsbyer på Neretvas østbredd ble plyndret og den ikkeserbiske befolkning ble fordrevet. I Mostar by var det omfattende ødeleggelser, også av den historiske bykjernen. I løpet av mai og juni fortsatte det serbiske angrepet mot nord og vest.

I motsetning til i mange andre deler av Bosnia-Hercegovina, klarte bosniskmusliske styrker og kroatisk styrker å stå i mot serberne i Hercegovina, og også ha militær framgang. Den 6. juni 1992 gikk de til en bred offensiv mot serbiske styrker. Offensiven ble ledet av den kroatisk

generalen Bobetko. Den kroatiske 4. brigade kjempet sammen med den bosniskmuslimske Mostarbataljonen. Også panserstyrker fra Kroatia deltok i offensiven. Dessuten var styrker fra HOS med. I ordre fra general Bobetko av 28. mai 1992 om angrepsoperasjonen er da også HOS-styrker nevnt som « våre styrker », sammen med HV- og HVO-styrker.

I løpet av noen uker ble hele Neretvadalen erobret. Senere på sommeren fortsatte den kroatiske framrykkingen. Via Stolac rykket kroatiske styrker (HOS) langt inn i Øst-Hercegovina og trengte 6. august 1992 inn i byen Trebinje (ikke langt fra Dubrovnik), som serberne hadde forlatt. Kroatene ble imidlertid svekket av intern splittelse. HVO, som samarbeidet med den kroatiske hæren (HV), var i motsetningsforhold til HOS. For den kroatiske presidenten Tudjman var HOS ikke politisk akseptabel. Lederen av HOS, Blaz Kraljevic og flere av hans menn ble likvidert av HVO 9. august 1992.

Som følge av offensiven fra de ikkeserbiske styrkene flyktet en stor del av serberne fra Stolac- og Capljinaområdet. Bare en mindre del av den serbiske befolkningen var tilbake i området sommeren 1992.

Selv om serberne hadde mistet kontrollen over Neretvadalen etter offensiven som startet fra kroatenes og muslimenes side tidlig i juni 1992, var det fortsatt krigshandlinger i Stolac- og Capljinaområdet gjennom sommeren. Lagmannsretten viser herunder til at det fra mange vitner er opplyst om granatbeskytning mot byene gjennom hele perioden.

Det var en vanskelig politisk situasjon i Bosnia-Hercegovina i 1992, og mange mente at ledelsen i Sarajevo ikke gjorde nok for å forsvare seg mot det serbiske angrepet som fant sted. Men 20. juni 1992 erklærte Presidiet i Bosnia-Hercegovina at landet var i krig, og iverksatte allmenn mobilisering. Som aggressorer ble utpekt « Republikken Serbia, Republikken Montenegro og Den jugoslaviske arméen, samt Det serbiske demokratiske partis terrorister.» Det var således den ekstreme delen av SDS, og ikke hele partiet, som ble utpekt som en av aggressorene.

Lagmannsretten kommenterer nå noe nærmere *organisasjonen HOS*, som A sluttet seg til i 1992.

HOS (kroatiske forsvarsstyrker) ble opprettet i Kroatia i juni 1991 som militær ving innenfor partiet HSP (Det kroatiske rettspartiet). HSP var et ultranasjonalistisk parti stiftet i 1990 av blant annet Dobroslov Paraga. HSP i Bosnia-Hercegovina ble opprettet i begynnelsen av 1991, og det bosniske partiet var underlagt ledelsen i Zagreb. En avdeling av HOS ble opprettet i desember 1991 i byen Ljubuski i Hercegovina. Byen ligger få mil vest for Capljina. Lederen for HOS i Bosnia-Hercegovina var Blaz Kraljevic.

Lagmannsretten viser for øvrig til Sluttrapport 27. mai 1994 fra FNs ekspertkommisjon (etablert i henhold til Sikkerhetsrådets resolusjon 780 (1992), der det i vedlegg III.A til S/1994/674 heter blant annet:

(a) Innledning

61. Dobroslav Paraga grunnla i 1991 HOS som den paramilitære fløyen til Det kroatiskke rettighetspartiet (HSP). HOS kjempet mot serbiske opprørsstyrker i Kroatia og mot bosniskserbiske opprørsstyrker over hele det vestlige Bosnia-Hercegovina (BiH) frem til august 1992. Under General Blaz Kraljevic etablerte HOS sitt paramilitære hovedkvarter i Ljubuski, BiH, men HOS mottok angivelig ordrer fra Zagreb. Lokale kroater og muslimer, kroatiskke emigranter og utenlandske leiesoldater kjempet alle for HOS. Muslimske soldater sluttet seg angivelig til det kroatiskke HOS fordi dets ledere sverget å bevare BiH-området intakt.(...)

62. HOS-soldater skal angivelig ha båret svarte uniformer med det kroatiskke sjakkkruttete riksvåpenet, som lignet på uniformene som ble brukt av Ustasja under andre verdenskrig. (...). De internerte et stort antall sivile serbere fra kommunene Caplinja og Mostar i militæranlegget i Dretelj, sørvest for Sarajevo, og i interneringsleirer langs Dalmatiakysten. (...)

63. Takket være suksess i kampene mot serbiske styrker sommeren 1992, strømmet nye medlemmer til HOS. HOS' styrke ble imidlertid svekket etter at General Blaz Kraljevic ble drept i begynnelsen av august 1992. I et forsøk på å opprettholde samhold undertegnet HVO og HOS den 23. august 1992 avtale som offisielt samlet de to styrkene under flagget til HVO. Tidlig i 1993, da forholdet mellom de kroatiskke og muslimske styrkene som kjempet i vestre BiH kollapset, ble sivile muslimer og tidligere HOS-soldater HVO-mål. (...)

(c) Knytninger til den kroatiskke regjeringen og til den ordinære hæren

65. HOS var stiftet som den paramilitære fløyen til det høyreekstreme HSP og skal angivelig ha drevet opplæring av soldater på de tidligere JNA-anleggene i Slovenia, og de fikk delvis forsyninger fra Republikken Kroatia. Det foreligger også rapporter om at HOS-enheter tjenestegjorde under den ordinære kroatiskke hæren. En kroatisk militærdomstol stilte i 1993 HSP-leder Dobroslav Paraga for retten for å ha forsøkt å velte den kroatiskke regjeringen. I en Reutersrapport fra rettsaken sto det at « det er bevist at de fleste HOS-enhetene var under den kroatiskke hærens kommando. Etter 1993 ble HOS-soldatene integrerte i HVO. »

(d) Beskyldninger om krigsforbrytelser

66. Vitneutsagn, medieberetninger og rapporter fra Den føderale republikken Jugoslavia (FRY) hevder at HOS' paramilitære enheter begikk grove brudd på Genevekonvensjonen og andre brudd på internasjonal folkerett i Kroatia og i BiH. HOS skal angivelig ha plyndret [og] ødelagt serbiske eiendommer, herunder 24 ortodokse kirker, drept, voldtatt og lemlestet sivile, herunder kvinner og barn. De tok også del i etnisk rensning og drev interneringsleirer der sivile sultet og ble torturert.

(e) Oppsummering av innrapportert paramilitær aktivitet

67. (...) Fra april til oktober 1992 drev HOS interneringsanlegget Dretelj, som holdt sivile fra kommunene Mostar og Capljina fanget. Ofre har forklart at de ble utsatt for seksuell tortur, slått med stokker, brent med sigaretter og stearinlys og tvunget til å drikke urin og spise gress. Et offer har fortalt at hun ble holdt fanget i et rom i ti dager sammen med tre andre yrkesaktive kvinner, og at de ble voldtatt gjentatte ganger.

HOS fikk sommeren 1992 etter hvert en tilknytning til den bosniske arméen. Kraljevic ga uttalelser til støtte for regjeringen i Bosnia-Hercegovina, og han anerkjente president Izetbegovic som øverstkommanderende. Dobroslav Paraga foreslo overfor Izetbegovic at Presidiet skulle utnevne Kraljevic til general i HOS og medlem av Generalstaben i Bosnia-Hercegovinas væpnede styrker (ARBiH). Izetbegovic ga Paraga formell tillatelse til at HOS fikk kjempe på Bosnia-Hercegovinas territorium, sammen med ARBiH. Kraljevic ble utnevnt til medlem av Generalstaben i august 1992, dagen før han ble likvidert.

HOS benyttet seg av Ustasjasymboler. Ustasja hadde vært en ekstrem kroatisk fascistgruppe, som kom til makten i 1941 i et Stor-Kroatia (NDH), som også omfattet hele Bosnia-Hercegovina. Ustasja satte i gang en etnisk rensing ved å ta livet av sivile serbere, særlig i Bosnia-Hercegovina. Over 300 000 serbere mistet livet i NDH i løpet av annen verdenskrig. HOS' valgspråk, Za dom spremni (Beredt for fedrelandet), var det samme som Ustasjatroppene under annen verdenskrig brukte. Det kroatisk flagget som HOS benyttet, begynte med hvitt felt øverst til venstre, slik Ustasja opererte med. Det offisielle kroatisk flagget begynner med rødt felt. Det er for øvrig ikke tvilsomt at HOS til dels benyttet svarte uniformer, i likhet med det Ustasja brukte. I frontruta på bilene hadde flere HOS-medlemmer bilde av Ustasjalederen Ante Pavelic. Og ved minneplaten i Krusevo over Blaz Kraljevic og de andre likviderte HOS-folkene har porten form av en U for Ustasja. Bruken av Ustasjasymboler var egnet til å spre frykt hos serberne i 1992.

HOS arbeidet for en kroatisk stat som skulle omfatte hele Bosnia-Hercegovina. Det innebar at de ønsket et enhetlig Bosnia-Hercegovina, og ikke at noe av landet skulle innlemmes i staten Kroatia. Muslimene skulle være en del av staten. En forutsetning ellers - iallfall underforstått - var at serberne skulle bort. Lagmannsretten viser her blant annet til Mønneslands forklaring. Det vises også til en valgtale av Blaz Kraljevic før valget 2. august 1992 i Kroatia, der han blant annet uttaler at tsjetnikerne skal jages over Drina. Drina var østgrensen til det tidligere Stor-Kroatia.

Som det framgår av sitatet ovenfor fra sluttrapporten fra FN's ekspertkommissjon, drev HOS i 1992 fangeleiren Dretelj. Leiren ligger i Capljina kommune, og var tidligere forlegning for den daværende jugoslaviske hæren (JNA). HOS hadde både mannlige og kvinnelige fanger i Dretelj, men de ble holdt atskilt. I den perioden som nærværende sak gjelder, var det på det meste antakelig ca. 130 mannlige fanger og ca. 90 kvinnelige fanger der. I all hovedsak var det etniske serbere som HOS internerte der.

På bakgrunn av bevisførselen - herunder forklaring fra de fornærmede, fra andre som var fanger der (vitnene O og P) samt fra Q, som var HOS-medlem og nestkommanderende i Dretelj - er det hevet ut over enhver rimelig tvil at fangene i Dretelj ble utsatt for omfattende og alvorlige overgrep av ulik art. Også Henrik Hovlands forklaring støtter opp om dette. Han var i leiren som journalist sommeren 1992, og har blant annet forklart at han forsto at middelaldrende kvinner ble utsatt for seksuelle overgrep, samt at fangene ikke ble « tatt vare på ». Lagmannsretten bemerker at fangevoktere begikk voldtekter mot flere av de kvinnelige fangene. Mannlige fanger ble truet til å ha seksuell omgang med hverandre. Fangene ble for øvrig slått, også ved bruk av ulike gjenstander. I enkelte tilfeller var volden så omfattende at fanger omkom. Fanger ble også truet med blant annet kniv. Fangevoktere utførte dessuten fiktive « henrettelser » mot fangene, noe som skapte stor frykt. Fanger måtte for øvrig drikke urin og spise ekskrementer. Videre måtte mange fanger « beite » gresset i leiren. Det var også dårlige forhold i brakkeene der fangene bodde. Blant annet måtte fanger sove på betonggolv, og det var dårlige muligheter for ivaretagelse av personlig hygiene. Det var heller ikke tilstrekkelig tilgang til mat, og mange fanger mistet betydelige deler av kroppsvekten under fangeoppholdet.

En stund etter at Blaz Kraljevic døde, ble fangene som da satt i Dretelj overført til andre fangeleire i Bosnia-Hercegovina, og ansvaret for fangene ble etter avtale mellom HOS og HVO overtatt av HVO.

HOS etablerte seg i byen Stolac tidlig i juni 1992. Hovedkvarteret til militærpolitiet (M.P.HOS-Stolac) var i første omgang på tobakkstasjonen i byen. Noe senere ble hovedkvarteret flyttet til konfeksjonsfabrikken Inkos.

Som nevnt, var HOS en organisasjon tilknyttet et parti med en ultranasjonalistisk ideologi. Det vises også til at HOS benyttet Ustasjasyntoler. Imidlertid var det ulike motiver for å knytte seg til HOS. Mange av medlemmene hadde neppe noe bevisst forhold til ideologien, og delte ikke uten videre HSPs standpunkter til alle spørsmål. Blant annet var nok motivet hos mange at de ønsket et oppgjør med serberne som hadde opptrådt aggressivt, og som fra april 1992 hadde angrepet store deler av Bosnia-Hercegovina. For andre var det nok et hovedmotiv at HOS arbeidet for et enhetlig Bosnia-Hercegovina, dvs. at landet ikke skulle splittes opp. En del opplevde det sikkert også som en trygghet å knytte seg til en organisasjon i den utrygge situasjonen som rådet i landet. Lagmannsretten viser ellers til forklaringen fra Svein Mønnesland. Han uttalte blant annet at Kraljevic ikke var så nøye med hvem han tok med, og at medlemmene etter hvert ikke behøvde å bekjenne seg til partiet HSP. Kraljevic var mest interessert i å rekruttere soldater.

Det er hevet over enhver rimelig tvil at HOS i den aktuelle perioden saken gjelder, dvs. juni - august 1992 - hadde et bevisst ønske om å internere sivile serbere som bodde i Stolac- og Capljinaområdet, og at de iverksatte dette ønsket i praksis. Svært mange serbere hadde rømt fra dette området i Hercegovina etter at de serbiske styrkene var drevet tilbake i juni måned. De

serberne som var igjen i de to kommunene var i hovedsak serbere som ikke hadde vært aktive i den etniske konflikten. Serberne som var igjen, var for øvrig et lite mindretall i forhold til den øvrige befolkningen, og de var « i hendene på » partene i konflikten som hadde annen etnisitet, dvs. kroatene og muslimene.

Enkelte serbere hadde likevel vært i en slik situasjon at det den første tiden kunne være en viss mistanke om samarbeid eller tilknytning til de fiendtlige serbiske styrkene. Dette gjaldt også enkelte av serberne som er fornærmet i denne saken, selv om ingen av de fornærmede var aktive medlemmer i SDS. Noen var da også innkalt til avhør eller « informative samtaler » tidligere på sommeren. Etter bevisførselen er det utvilsomt at det i forhold til alle de fornærmede i denne saken var klarlagt at de var sivile, ikkestridende da de ble pågrepet med sikte på innesperring. Lagmannsretten viser for så vidt til bemerkningene i tilknytning til de enkelte tiltalepunkter. Det er utvilsomt at innesperringene skjedde alene fordi de var etniske serbere. Illustrerende er her journalist Henrik Hovlands forklaring. På bakgrunn av sin kontakt sommeren 1992 med Blaz Kraljevic og andre i HOS, samt besøk i Dretelj, har han forklart at han forsto at mange av fangene utelukkende var plukket ut på grunn av sitt serbiske etternavn, og at det var etnisiteten som var avgjørende.

Den nærmere bakgrunnen for å pågripe og sperre inne disse etniske serberne, kan ha vært forskjellig. HOS hadde et mål - idet minste et underforstått mål - om å drive etniske serbere fra området, noe som arrestasjon av uskyldige serbere var med på å virkeliggjøre. Men også hevnmotiver må ha vært et motiv for personer i HOS. Man ønsket å hevne seg på serberne, idet denne folkegruppe tidligere hadde begått overgrep mot muslimer og kroater. Ytterligere et motiv for å innesperre etniske serbere var å skaffe seg fanger til utveksling. Mange kroater og muslimer var innesperret i fangeleire av serberne, og HOS ville derfor skaffe seg serbiske fanger som kunne brukes som byttmiddel. At fanger skulle brukes til utveksling, er blant annet bekreftet av vitnet MD, som var HOS-medlem i 1992. Han har forklart at fikk høre fra Blaz Kraljevic at fanger skulle brukes til utveksling. Etter bevisførselen legger lagmannsretten til grunn at det spesielt var de som ble innesperret i Dretelj i begynnelsen av august 1992, som ble frihetsberøvet med sikte på fangeutveksling.

Lagmannsretten tilføyer at bosnisk rett fra 1992 har vært trukket fram i saken, særlig fra forsvarernes side. Herunder er vist til at lovreglene fra Titotiden fra det tidligere Jugoslavia (SFRY) i stor utstrekning ble overtatt av den nye staten Bosnia-Hercegovina. Saken gir ikke grunn til å gå detaljert inn på dette. Lagmannsretten bemerker imidlertid at heller ikke denne lovgivning kunne tolkes slik at den ga adgang til å pågripe sivile med sikte på innesperring, når årsaken til frihetsberøvelsen var etnisiteten. Loven kan heller ikke forstås slik at det ikke fantes personer som hadde status som sivile, dvs. at alle innbyggere var stridende. Lagmannsretten viser for så vidt også til Svein Mønneslands bemerkninger om at reglene fra 1983 om strategi for væpnet kamp, som ble vedtatt under den kalde krigen blant annet med sikte på

mulige angrep fra Sovjetunionen, var lite relevant for den etniske konflikten i 1992.

Når det spesielt gjelder betydningen av at det er utført ordre fra overordnet, har forsvarerne vist til § 201 i straffeloven fra det tidligere Jugoslavia, som etter det opplyste ble overtatt som straffelov av Bosnia-Hercegovina i april 1992. Kapittel 20 gjelder straffbare handlinger utført mot SFRYs væpnede styrker. § 201 i dette kapittel gjelder ordreunntatelse og ordrenekt. Bestemmelsen setter straff for medlem av de væpnede styrker som har unnlatt eller nektet å utføre tjenesteordre fra en kommanderende. Lagmannsretten finner ikke grunn til å gå inn på spørsmålet om denne bestemmelse var relevant i forhold til ordre fra Blaz Kraljevic sommeren 1992. Uansett ville bestemmelsen i samme straffelovs § 239 i dette tilfellet ha medført at adlyding av de aktuelle ordrene ikke hadde fritatt for straffansvar. Bestemmelsen gjelder straffansvar for handlinger utført etter ordre fra en kommanderende, og lyder:

En underordnet skal ikke straffes dersom han begår en straffbar handling som følge av at en kommanderende har gitt ordre som angår offisielle plikter, med mindre hensikten med ordren var å begå en krigsforbrytelse eller annen alvorlig kriminalitet, eller dersom han visste at å utføre ordren ville innebære å begå en straffbar handling.

Det har under bevisførselen vært rettet en del oppmerksomhet vedrørende spørsmålet om arrestasjonene av de fornærmede bygget på *skriftlige* ordre. De fleste fornærmede har forklart at de aldri fikk se noen skriftlig ordre, og lagmannsretten ser ingen grunn til å betvile det. F har derimot forklart at soldatene som arresterte henne og faren 21. juni 1992 leste en arrestorde med navnene deres på. Det må legges til grunn at det forelå en skriftlig beslutning om å arrestere F og G. I likhet med de andre fornærmede fikk heller ikke F eller faren noen beskjed om begrunnelsen for arrestasjonen, og ingen fikk heller noen orientering om eventuelle muligheter til å angripe avgjørelsen.

I de tilfeller der det forelå skriftlig arrestordre, var denne truffet av HOS selv. Lagmannsretten viser på dette punkt blant annet til MDs vitneforklaring. Han bodde i Stolac og ble medlem i HOS i juni 1992. MD har forklart at det ved pågripelser skjedde en koordinering mellom hovedkvarteret i HOS i Ljubuski og HOS i Stolac. Det ble gitt skriftlige ordre, normalt underskrevet av Kraljevic' nestkommanderende IP. Det var den lokale etterretning i HOS som ga opplysninger til hovedkvarteret om hvem som skulle pågripes. At det i enkelte tilfeller forelå noen domstolsbeslutning, slik A har forklart, finner lagmannsretten etter bevisførselen å måtte se bort fra som helt usannsynlig.

Opplysningene som framkom i forbindelse med at HVO overtok ansvaret for HOS-fangene i september 1992, er også med på å vise at det forelå svært mangelfullt formelt grunnlag for pågripelsene og innesperringene. I et HVO-dokument fra Direktoratet for militærpoliti, avdeling for bekjempelse av kriminalitet, heter det således i tilknytning til en fangeliste: « Personer som ble satt i varetekt av HOS; deretter overtatt - Dokumentasjon finnes ikke.» I

HVOs transportsedler vedrørende de enkelte fanger - utarbeidet etter overtakelsen av fangene fra HOS - er det i rubrikken for handling som vedkommende står ansvarlig for opplyst « Bevæpnet opprør » på alle mannlige fanger, og « Samarbeid med fienden » på alle kvinnelige fanger. Under rubrikken « farlighetsgrad » står det « farlig » på alle fanger. Det er ikke fylt ut noe om nærmere dokumentasjon, og herunder står rubrikken i tillegget til transportsedlene om domstolsbeslutning åpen. At det står « Bevæpnet opprør » på alle menn og « Samarbeid med fienden » på alle kvinner, er med på å vise at det ikke var noen realitet i det som her ble anført på transportsedlene. Opplysningene på transportsedlene gir derimot en illustrasjon av behovet for å oppgi en legal grunn for innesperringene når fangene nå ble overført. Lagmannsretten viser ellers til at det ikke er funnet noen skriftlig dokumentasjon på pågrepene eller frihetsberøvelsene av de fornærmede, ut over de nevnte transportsedlene. Den omstendighet at dokumenter tilhørende HOS skal ha blitt ødelagt eller kommet bort etter drapet på Blaz Kraljevic, kan ikke være forklaringen på at det ikke er funnet noen slik dokumentasjon.

Lagmannsretten tilføyer for ordens skyld at dersom det hadde vært *formelt* korrekt avgjørelser om pågrepene og innesperring, ville det likevel ikke gjort frihetsberøvelsen rettmessig. Uansett ville det ikke vært noen lovlig grunn til å sperre inn sivile, ikkestridende på grunn av deres etnisitet.

Lagmannsretten ser så på *As forhold* mer generelt før retten går spesielt inn på de enkelte tiltalepunkter.

A, som er født i 1966, er bosnjak fra Stolac, og bodde der fram til krigen brøt ut i april 1992. Han var utdannet som landbrukstekniker på universitetet, etter fullført barne- og ungdomsskole og fireårig videregående skole. A arbeidet i vinfabrikk i Stolac, og på fritiden spilte han i orkester. A hadde i midten av 1980-årene avtjent verneplikten i den jugoslaviske folkehæren. Han hadde vært medlem av det jugoslaviske kommunistpartiet, og ble automatisk medlem av det sosialistiske demokratiske partiet etter oppløsningen av kommunistpartiet. A var imidlertid ikke politisk aktiv. Han meldte seg ikke inn i noe nasjonalistisk parti da disse vokste fram i begynnelsen av 1990-årene.

I april 1992 sluttet A seg til kroatisk styrke og reiste til Kroatia. Etter noe tid i grensebyen Metkovic dro han til Capljina, hvor han i mai måned sluttet seg til HVO. Han forlot etter kort tid HVO og gikk inn i HOS. Noen nøyaktig dato for dette er ikke klarlagt, og forklaringene på dette punkt har sprikt. Lagmannsretten finner det imidlertid utvilsomt at A sluttet seg til HOS noe tid før pågrepet av M, som skjedde omkring 6. juni.

A har bestridt at han hadde noen kommanderende posisjon i HOS. Han har forklart at hans hovedoppgave var å sikre blant annet Blaz Kraljevic, ved tjenestereiser og viktige møter. Videre skulle A sikre bygninger der møter skulle holdes, samt sikre enkelte våpentransporter. Han har videre forklart at han etter hvert fikk ordre om å innbringe en del serbere til Dretelj, og utførte

dette, men at dette var en svært liten del av oppgavene hans. Han ble stasjonert i Stolac etter gjenerobringen av byen i juni 1992. A har forklart at han der ikke hadde noen ledende posisjon. Han har videre forklart at han ble et mellomledd mellom MP HOS Stolac og hovedkvarteret i Ljubuski, og at han fra og med slutten av juni måned var hos Kraljevic flere ganger i uka.

Lagmannsretten finner det utvilsomt at A hadde en mer sentral posisjon i HOS enn det han selv har forklart. Dette støttes både av en rekke vitneforklaringer og av skriftlig dokumentasjon. A hadde helt fra starten av tjenesten i HOS nær kontakt med Blaz Kraljevic, og fikk klart en betrodd posisjon av ham. Det er ikke tvilsomt at A meget raskt fikk en kommanderende stilling i organisasjonen.

Da A ble stasjonert i Stolac, ble han straks leder av militærpolitiet i HOS-Stolac. Lagmannsretten viser i den forbindelse blant annet til vitneforklaringen fra SB, som bodde i Stolac i 1992 og sluttet seg til HOS. Han har blant annet forklart at han fikk høre at A skulle lede organisasjonen i Stolac, og at A også presenterte seg som løytnant i HOS. W, som også var fra Stolac, jobbet som lærer før krigen og har forklart at han og A var venner/kjente. W har forklart at han ikke vet rang eller tittel på A, men at han var politisjef i HOS for byen Stolac. W har til ICTY forklart at han fikk tilbud om å bli As nestkommanderende for M.P. HOS-Stolac. Vitnet MD - som også bodde i Stolac og sluttet seg til HOS - har til politiet forklart at A var leder på HOS-hovedkvarteret på tobakkstasjonen i Stolac, og hadde ansvaret der. Han sto imidlertid ikke ved denne forklaringen under ankeforhandlingen. Vitnet V, som også var HOS-medlem, har forklart at han oppfattet det slik at A hadde en grad da han kom til Stolac. Han tilføyde at han ikke visste om A var løytnant eller underløytnant, eller om graden var ekte. V framholdt videre at A i kommandostaben i Ljubuski oppførte seg som om han hadde en grad.

Lagmannsretten viser også til vitneforklaringen fra HB. Fra 1. juli 1992 ble han leder av MP HOS-Stolac. HB har forklart at han ble fortalt at det var A som hadde hatt denne jobben før ham. Etter at HB fikk As jobb, hørte HB at A dro til HOS-staben i Ljubuski og fikk jobb i HTP (sikring og livvakt). Det var en høyere stilling, og A jobbet for HOS i hele området, inkludert Mostar, Capljina mv. HB har videre forklart at A ble et bindeledd mellom hovedkvarteret og « oss som var i felten ».

Vitnet IP, som er avhørt ved bevisopptak, var nestkommanderende/stedfortreder for Kraljevic i HOS. Han har forklart at han mener at dersom det er riktig at A ofte hadde direkte kontakt med Kraljevic, tilsier det at han var offiser på mellomnivå. IP mener det dreide seg om hemmelige etterretningstjenester, dvs. offiser i avdelingen for det hemmelige politi.

Andre vitneforklaringer gir dels uttrykk for at A hadde en høyere posisjon, dels at han ikke hadde noen kommanderende stilling.

Når det gjelder skriftlig dokumentasjon, viser lagmannsretten blant annet til at A i juni 1992 skrev en attest til G og familien, med våpenskjoldet til

HOS og med underskriften Kommandant M.P.HOS-Stolac, løytnant: A. Det er ingen grunn til å betvile ektheten av dokumentet.

Lagmannsretten viser ellers til en befaringsrapport som påtalemyndigheten har mottatt fra retten i Ljubuski. Befaringsrapporten er utarbeidet av forhørsdommer Vinka Eres i byretten i Ljubuski etter drapet på Blaz Kraljevic og de øvrige som ble drept ved samme anledning. Det heter i rapporten blant annet: « Forhørsdommer har fått opplysninger om omkomne fra HOS politiets hovedkommanderende AA som var tilstede under befaringen. » « ..og ifølge forklaringen fra A.. » (Det er ikke tvilsomt at « AA » er skrivefeil for A).

Lagmannsretten viser videre til en reiseordre 16. august 1992 fra ledelsen for Krigskommandoen HOS for Hercegovina, Mostar. Her beordres A, med yrke « Løytnant » og arbeidsstedet er oppgitt til å være « Kommandoen hos Ljubuski ». I en tilsvarende reiseordre av 28. august 1992 er yrket oppgitt å være « Offiser. »

Den samlede bevisførsel etterlater ingen tvil om at A allerede fra tidlig i juni 1992 hadde en kommanderende stilling i HOS. Han ble avløst som leder av M.P. HOS-Stolac ved månedsskiftet junijuli, og fikk da en høyere posisjon i HOS. Denne posisjonen var knyttet til et større område. Hvorvidt han reelt ble « Hovedkommanderende » eller hadde en mer underordnet offiserposisjon kan være tvilsomt, og er ikke avgjørende for saken. Det er heller ikke avgjørende om det forelå en formelt riktig utnevning av ham som løytnant. *Reelt sett* hadde han utvilsomt en sentral posisjon med kommandooppgaver i HOS i den aktuelle delen av Hercegovina, dvs. blant annet i Stolac og Capljinaområdet.

Det er ikke grunnlag for å konkludere med at A delte HOS' ideologi. Imidlertid valgte han å slutte seg til organisasjonen, og han ble gjennom tjenesten utvilsomt tidlig kjent med hva HOS sto for politisk, og også organisasjonens bruk av Ustasjasymbolene. Det vises blant annet til hans nære og hyppige kontakt med hovedkvarteret i Ljubuski. As tjeneste i HOS skjedde med bevissthet om at han derved også var med på arbeide for å nå de mål HOS hadde.

A var også kjent med hvilke forhold fangene i Dretelj levde under, og at de ble utsatt for overgrep. Flere vitner har forklart at A ofte var i Dretelj, og også at han var i området der fangene oppholdt seg. Det vises blant annet til forklaringen fra O, som var fange i Dretelj. Han har blant annet forklart at A var i følget til Kraljevic ved flere anledninger da Kraljevic var på besøk i Dretelj, og at han herunder var i hangaren eller « brakka » hvor de mannlige fangene oppholdt seg. Videre vises til vitneforklaringen fra U, som er enke etter fornærmede B. Hun forklarte at A ofte var i Dretelj. Hun hadde selv sett A der en gang, og for øvrig forklarte hun at hennes avdøde ektefelle så A der. Fornærmede C har i bevisopptak forklart at A i forbindelse med at han førte henne til Dretelj sa at han skulle ta henne med « dit hvor ingen hadde kommet tilbake fra ». Vitnet SB - som bodde i Stolac i 1992 og sluttet seg til HOS -

har forklart at han hørte om at det skjedde overgrep mot kvinner både på tobakkstasjonen og i Dretelj, og at han mente « alle » visste om det. Lagmannsretten viser også til at flere fornærmede har gitt uttrykk for at det var vel kjent blant allmennheten hva som skjedde i Dretelj. At A ikke skulle kjenne til forholdene for fangene, er helt usannsynlig.

A har framholdt at pågripelsene han foretok, skjedde etter ordre fra Blaz Kraljevic. Dette kan klart ikke være straffbefriende. For A framsto det åpenbart som klart at det ikke var lovlig adgang til å sperre folk inne på grunn av etnisitet, og at en slik innesperring var straffbar. Han var også klar over at Kraljevic ikke hadde noen legal myndighet til å beslutte slike innesperringe. A var heller ikke i en nødrettssituasjon da han foretok pågripelsene.

De forhold A domfelles for, gjelder medvirkning til innesperring av sivile, ikkestridende serbere. I de fleste tilfeller består medvirkningen i at A pågrep de fornærmede. De aktuelle pågripelsene skjedde med sikte på å sperre vedkommende inne, og A var klar over det da han foretok pågripelsene. Som det framgår av bemerkningene nedenfor, var A også klar over at de som ble pågrepet var ikkestridende, sivile serbere. Flere av de fornærmede var da også personer han kjente godt fra Stolac. Han var også klar over at innesperringene skjedde fordi de fornærmede var etniske serbere, og at det var en straffbar handling å medvirke til dette.

Det tilføyes at A også var kjent med Kroatias og Rest-Jugoslavias rolle i konflikten, og de faktiske omstendighetene som gjorde at det var en internasjonal væpnet konflikt.

Avslutningsvis - før lagmannsretten kommer med bemerkninger vedrørende de enkelte tiltalepunkter spesielt - vises til at A har gitt omfattende forklaringer, både under etterforskningen og for retten. Etter at han ble pågrepet 7. mai 2007 ble han avhørt av politiet over tre dager. Avhørene de tre dagene varte til sammen ca 23 timer, inkludert pauser. Disse politiavhørene ble ikke sluttført i samsvar med påtaleinstruksens bestemmelser. Etter § 8-11 skal forklaringen leses opp til vedtakelse, eventuelt gjennomleses. Dersom avhørte krever endringer, skal disse foretas ved tilføyelse til rapporten. Forklaringen skal så vidt mulig forelegges avhørte til underskrift. I dette tilfellet ble avhørene stående uten endringer og presiseringer og uten underskrift. Etter det opplyste skjedde dette fordi politiet fant det hensiktsmessig med nye omfattende avhør i stedet. Siktete hadde påbegynt gjennomlesningen av avhørene, men denne ble etter det opplyste avbrutt på grunn av siktetes helsetilstand. Nye avhør startet igjen 30. juli 2007.

A ble foreholdt deler av disse politiforklaringer under ankeforhandlingen, noe det for øvrig ikke var innvending mot. Det vises for så vidt til rettsboka side 8 - 9, der lagmannsretten har begrunnet hvorfor det var adgang til å foreholde A forklaringene. Svakheterne som er påpekt ved de nevnte politiavhørene, herunder at de mangler nyanser som ville kommet fram dersom siktete hadde gjort de endringer og tilføyelser han hadde funnet

behov for, tilsier imidlertid varsomhet med hensyn til å vektlegge avhørene i tiltaltes disfavør. Dette må også gjelde i forhold til straffutmålingsmomenter, dvs. hvilket faktum som skal anses bevist under straffutmålingen.

Når det spesielt gjelder listen A skrev under de nevnte politiavhørene over personer han hadde vært med på å pågripe, bemerkes at de navn han her kom med ble gitt uten at A på forhånd var gjort kjent med navnene fra politiets side.

Lagmannsretten går nå over til *de enkelte tiltalepunkter*:

Post II a

B, som er født i 1935, bodde i Stolac. Han er opprinnelig montenegriner. Ektefellen var bosnjak. B er nå død, men hans enke, U, har forklart at han ikke hadde militær tilknytning før krigen, utover at han hadde avtjent verneplikten i yngre år og deretter var overført til reservestyrkene. JNA forsøkte å mobilisere ham før krigen, men han motsatte seg det. Den 25. mai 1992 ble B tvangsmobilisert, og han skulle være i saniteten. Dagen etter rømte han imidlertid hjem, og etter det deltok han ikke i JNA eller andre militære styrker. Han arbeidet som fysioterapeut. Også hans to voksne sønner var forsøkt mobilisert av serbiske styrker, men de ville ikke, og gjemte seg.

Etter at B rømte fra militæret, hadde han fortsatt uniformen sin hjemme, og han oppbevarte også en pistol, et gevær, samt en håndgranat. Uniformen ble imidlertid satt på lager, som ble ødelagt av granater. I slutten av juni måned kom soldater fra HOS hjem til B. Han ble ført til tobakkstasjonen og satt fanget der ca 10 dager. Det ble ransaket hjemme hos dem, og etter løslatelsen hadde ikke B lenger tilgang på noe våpen.

Familien B kjente A fra han var barn. I slutten av juli eller begynnelsen av august 1992 kom A hjem til dem, og han fikk da et måltid lam sammen med dem og V, som var venn av B og HOS-medlem. Noen dager senere - den 6. august - ble B pågrepet og ført til Inkos. Han ble hentet hjemme av HOS-soldater, som opplyste at A hadde gitt ordren om å ta med B til Inkos for avhør. Da de kom til Inkos, fraktet A B videre til Dretelj leir, hvor B ble sperret inne. Han ble først løslatt fra fangenskap omkring 30. oktober 1992. Tiltalen gjelder innesperringen fra august 1992.

I Dretelj ble han utsatt for vold. Han måtte også drikke urin og beite gress. B ble videre påført store psykiske skader som følge av innesperringen. I legeerklæring etter undersøkelse i Danmark 8. juni 1993 er det gitt denne konklusjon:

Svært mishandlet mand med sterke psykiske følger herefter samt en række fysiske følger i bevægelsesapparatet, både på truncus og ekstremiteter...

I journalnotat 23. april 1993 heter det blant annet:

Henvises fra Røde Kors Flyktningecenter pga. smerter i ve. OE. Pt. er for 8 måneder siden i Jugoslavien slået med den flade side af en bajonet på ve. side av halsen, skulderen og overarmen og formentlig er armen også blevet vredet rundt, hvorunder han skulle have sig pådraget et brud i håndledsregionen.

I brev 2. juli 1995 fra speciallæge i psykiatri, Kim Solstad, er det opplyst blant annet:

B...blev henvist 1. gang 23.4.93, men var da for svært skadet af tortur til at kunne samarbejde til psykoterapi og blev efter 3 gange henvist til fysioterapi.....

Diagnose: Posttraumatisk stresssyndrom i svær grad....

Lagmannsretten finner, særlig på grunnlag av det som framkommer av disse erklæringer, at innesperringen påførte B betydelig skade på helsen, som nevnt i straffeloven § 9, jf. også straffeloven 2005 § 11.

Lagmannsretten finner det bevist utover enhver rimelig tvil at pågripelsen og innesperringen av B i august 1992 skjedde fordi han var sivil serber, og at A var fullt klar over det da pågripelsen skjedde i august. Han var også fullt klar over at formålet med pågripelsen var å sperre B inne. A visste for øvrig da også at B et par måneder tidligere hadde rømt fra de serbiske styrkene, at han ikke lenger var uniformert eller hadde våpen, og at han var ikkestridende.

A har forklart at pågripelsen skjedde blant annet på grunn av B' egen sikkerhet, idet det var et spent forhold mellom HVO og HOS, og at B hadde en fiende i HVO. Det ville ikke vært en lovlig grunn for pågripelse og innesperring, med mindre B frivillig hadde gått med på det. Lagmannsretten finner imidlertid at det ikke er noen grunn til å anta at dette var formålet med inngrepet, eller at A trodde det. Siktemålet i august var å sikre seg sivile serbere til utveksling med muslimer/kroatere som var i serbiske fangeleire. A var klar over dette.

Ved bevisvurderingen bygger lagmannsretten blant annet på forklaringen til U, som er enke etter B. Det er ingen grunn til å betvile hennes forklaring. Det vises også til vitnet Vs forklaring. Han bekrefter at A ikke hadde uniform eller våpen da han ble pågrepet i august, og at han da var sivil. Også vitnet W uttalte at B antakelig ble pågrepet fordi han var serber. Både V og W var medlemmer av HOS sommeren 1992.

Ut fra As posisjon i HOS og kjennskap til hva som skjedde med fangene som kom til Dretelj, kunne han innse muligheten av at innesperringen ville bli langvarig og vare over én måned, og at innesperringen voldt betydelig skade på helsen til B, samt at innesperringen ville volde ualminnelige lidelser. På bakgrunn av sine besøk i fangeleiren og avhør av serbere internert i Dretelj, finner lagmannsretten det bevist ut over enhver rimelig tvil at det var sannsynlig for A at innesperring ville få slike konsekvenser. Med hensyn til B'

lidelser, vises blant annet til de opplysninger som er nevnt ovenfor vedrørende hans helsesituasjon, noe som er med på å vise at B ble utsatt for meget smertefulle hendelser under innesperringen. Det vises i tillegg til at B som andre fanger i Dretelj, ble utsatt for nedverdiggende handlinger, samt at fangene levde i stor frykt. De var blant annet vitne til grove voldshandlinger fra soldatene mot andre fanger, og levde i usikkerhet med hensyn til om de ville komme levende ut.

Post II b

C er født i 1922 og var således 70 år gammel i 1992. Hun var da enke og hjemmeværende i Stolac med sin mentalt tilbakestående datter på 45 år. C kjente A fra han var barn.

Den 6. august 1992 ble C pågrepet i sin leilighet. Hun har forklart at A og flere personer fra HOS kom, og hun oppfattet A som lederen. Hun fikk ingen begrunnelse for pågripelsen. C ble tatt med til Inkos. Derfra kjørte A henne og andre serbere til Dretelj. Han sa noe slikt som at han skulle kjøre henne « dit hvor ingen hadde kommet tilbake fra ». C var innesperret fram til omkring 31. oktober samme år. Hun har forklart at hun ikke så A etter at hun ble sperret inne i Dretelj. I fangeleiren sov hun på betonggolvet, men hadde et teppe sammen med en annen fange. Maten var veldig dårlig. Ut over det ble hun ikke utsatt for noen spesielt dårlig behandling under innesperringen. C opplevde imidlertid at andre fanger fortalte om overgrep.

Etter pågripelsen ble det foretatt ransaking hjemme hos C. Det ble funnet noen gjenstander av serbisk opprinnelse samt et magasin til en pistol. Pistolen hadde hun tidligere innlevert til politiet i Stolac. Det var ingen våpen hjemme hos henne etter det.

C har forklart at hun ikke var involvert i politikk. Hun oppfattet det slik at hun ble pågrepet og innesperret alene av den grunn at hun var etnisk serber. Lagmannsretten finner det hevet over enhver tvil at dette var årsaken, og at A var klar over det. Han visste at pågripelsen skjedde med sikte på innesperring, at C var ikkestridende og at det ikke var noen lovlig grunn for pågripelsen og innesperringen. As forklaring om at C ble innbrakt blant annet for sin egen sikkerhets skyld, eventuelt at A trodde det, fester retten ingen tiltro til.

Ved bevisvurderingen legger lagmannsretten vekt på Cs forklaring, som er avgitt ved bevisopptak. Det er ingen grunn til å betvile hennes forklaring. At A var med på pågripelsen støttes også av at C ble ført opp på listen A skrev under første politiavhør over hvem han hadde vært med på å pågripe. Det vises ellers blant annet til vitnet Ws forklaring, som mener en årsak til pågripelsen og innesperringen av C kan ha vært å bruke henne til fangeutveksling. Lagmannsretten viser for øvrig til de generelle bemerkningene tidligere i dommen om hvorfor de sivile serberne ble innesperret, og hva A visste om det.

Lagmannsretten finner det bevist at A ut fra sin posisjon i HOS og

kjennskapet han hadde til hva som skjedde med fangene som kom til Dretelj, kunne han innse muligheten av at innesperringen ville bli langvarig og vare over én måned.

Post II e

D (tidligere DD) er født i 1946 og bodde i 1992 i Stolac sammen med sin daværende samboer E og hans mindreårige sønn. Hun har forklart at hun ikke var politisk aktiv i 1991-92, og hadde heller ingen tilknytning til militæret. Mange serbere flyktet da kroatene og muslimene gjenerobret Stolac i juni 1992. D og samboeren valgte å bli igjen i Stolac, fordi de mente de var fredelige og hederlige mennesker, som ingen ville gjøre noe vondt. D og samboeren ble i løpet av sommeren flere ganger tatt inn til « informative samtaler » ved HOS og HVO. HOS foretok også ransaking hjemme hos dem. Det ble ikke funnet noe våpen eller militært utstyr, og D hadde heller intet slikt utstyr.

Senere på sommeren - den 6. august 1992 - kom HOS og pågrep D. Tre soldater kom og tok med både henne og E. To av soldatene sa at A hadde gitt dem ordre om å bringe henne til Inkos. D så også at naboen B ble tatt med. På Inkos ble de sittende anslagsvis to - tre timer å vente på at A skulle komme. Det var flere fanger som var der, blant annet C. A ankom rommet og sa at alle skulle til Dretelj. D visste hvem A var fra tidligere.

I Dretelj ble D plassert i hangaren der kvinner ble holdt fengslet. Kvinnene sov på sementgolv, og D opplevde psykisk trakassering og sult. Om natta kom det enkelte ganger soldater inn i hangaren. Fangene måtte stille seg opp langs veggen, og soldatene trakasserte fangene psykisk. Det kunne skje over flere timer. Soldatene rettet automatgeværene mot fangene, og sa at de skulle skyte dem. D og andre fanger trodde de skulle bli drept. Hun ba til Gud om at soldatene skulle skyte henne så raskt som mulig.

D så A én gang i Dretelj. Da hun for første gang fikk lov til å gå ut av hangaren der kvinnene var innesperret, så hun A gikk forbi.

D mener hun ble pågrepet og innesperret bare fordi hun var ortodoks (serber).

A har forklart at han kjenner en person med samme navn som D, men at det er en yngre person, og at han i 1992 ikke hadde noe å gjøre med fornærmede under denne tiltaleposten. Lagmannsretten fester ingen tiltro til det. Ved bevisvurderingen har lagmannsretten lagt D forklaring til grunn, som retten ikke finner noen grunn til å tvile på riktigheten av. Det vises også til forklaringene fra andre fornærmede som ble pågrepet samtidig med D, som støtter opp om D' forklaring om hva som skjedde pågripelsesdagen. Det er hevet utenfor enhver rimelig tvil at A forsettlig medvirket til pågripelsen av D, og at han da var kjent med at siktemålet var å sperre henne inne fordi hun var etnisk serber. Han visste at D var sivil og ikkestridende.

D ble først løslatt fra fangenskap omkring 31. oktober 1992. A kunne innse muligheten av at innesperringen ville bli langvarig og vare over én måned, jf. blant annet hans kjennskap til at fangene som kom til Dretelj som regel ble værende i fangenskap. Lagmannsretten bemerker for øvrig at D ble utsatt for ualminnelige lidelser. Det vises da særlig til de psykiske belastningene hun ble utsatt for, blant annet truslene om henrettelse som er beskrevet ovenfor. Hun så og hørte også om fysiske overgrep mot andre fanger, og hun levde stadig i frykt for sitt liv. D levde dessuten i usikkerhet om hva som skjedde med samboeren, som også var i fangenskap. A kunne innse muligheten av at innesperringen ville volde ualminnelige lidelser, særlig på bakgrunn av hans kjennskap til fangebehandlingen i Dretelj.

Post II f.

E var 54 år i 1992 og arbeidet som fysikklærer i Stolac. Han fullførte skole som reserveoffiser i 1962, og fikk grad av kaptein av 1. klasse i JNA. Han har forklart at siste gang han var på militærøvelse var i begynnelsen av 1980-årene, og etter det fikk han ikke innkallinger til militærtjeneste. Han var ikke politisk aktiv, og var heller ikke i kontakt med serbiske styrker før krigen i 1992. Imidlertid ble han innkalt til et møte med offiserer i den serbiske hær/JNA etter at krigen brøt ut. E ble bedt om å være leder for et radiosenter. Han sa nei til dette, og det ble akseptert.

Vårensommeren 1992 ble E innbrakt flere ganger til « informative samtaler » på Inkos. E har forklart at det var A som beordret det ved flere anledninger, uten at E fikk noen begrunnelse. Det ble også foretatt ransaking av leiligheten, uten at det ble funnet våpen, uniform eller annet av interesse. E hadde da heller ikke noe slikt. Han antok likevel at det ble funnet deler til radioer og TV, idet E arbeidet på fritiden med service av dette i Stolac.

Den 6. august 1992 ble E pågrepet og ført til Inkos, sammen med blant annet samboeren D og naboen B. HOS-soldater kom og hentet dem. Han kjente soldatene som tidligere elever fra skolen han underviste på. Soldatene sa at det var A som hadde beordret pågrepelse, uten at det ble gitt noen nærmere begrunnelse. På Inkos fikk E og de øvrige som var pågrepet beskjed om at de skulle til Dretelj. Det var A som sa det, og E oppfattet det slik at A bestemte at de skulle dit.

I Dretelj ble E avhørt og ført til hangaren hvor de mannlige fangene var innesperret. E fikk først høre at han skulle fengsles for tre dager, men han ble holdt videre innesperret og løslatt først ca 31. oktober 1992. Det ble aldri gitt noen begrunnelse for innesperringen.

Første dag i Dretelj ble E slått av en HOS-soldat med kølle i hodet og magen, og han blødde som følge av slagene. Han brakk også to ribbein. En tidligere elev av E ga da beskjed til andre HOS-soldater om at E ikke skulle røres. Etter det ble han ikke utsatt for fysiske overgrep i fangeleiren. Imidlertid ble han en gang truet av en soldat med at han skulle få kniv stukket gjennom tunga. Trusselen ble ikke gjennomført. E gikk ned ca. 20 kg under

fangeoppholdet. Selv om E ble utsatt for store lidelser under innesperringen, finner lagmannsretten ikke at lidelsene kan karakteriseres som « ualminnelige ».

E så A fra tid til annen i Dretelj, og A hadde også samtaler der med B og E. Han så også en gang at A kom inn i hangaren der fangene var.

Lagmannsretten finner det utvilsomt at E ble pågrepet i august 1992 og fengslet bare fordi han var etnisk serber. Han var sivil og ikkestridende, noe A var klar over. A forsto at pågripelsen skjedde med sikte på innesperring.

Ved bevisvurderingen legger lagmannsretten særlig vekt på Es vitneforklaring, som det ikke er grunn til å betvile riktigheten av. Forklaringen støttes også av forklaringene fra D og U. Det vises dessuten til Ws vitneforklaring. Han mener at det ikke var noen saklig grunn for pågripelsen og innesperringen av E, og at den reelle grunnen til at han ble fengslet var at han var etnisk serber.

A kunne innse muligheten av at innesperringen ville bli langvarig og vare over én måned. Det vises særlig til As kjennskap til at fangene i Dretelj som regel ble værende i fangenskap.

Post II g

F er født i 1955 og bodde i Stolac. Faren, G, var etnisk serber, mens moren var kroat fra Bosnia. F ble skilt i 1982, og var alenemor med to barn som var henholdsvis 4 og 12 år i 1992. Hennes foreldre bodde også i Stolac, og de forlot sin leilighet og flyttet til henne før hendelsene våren/sommeren 1992.

F har forklart at hun fra studietiden ble medlem av det kommunistiske partiet, men hun hadde ikke vært aktiv. Hun meldte seg ikke inn i noe nasjonalistisk parti etter at de vokste fram i begynnelsen av 1990-årene. Våren 1992 sluttet F seg til sivilforsvaret, og i mai samme år gjorde de i stand tilfluktsrom i kjelleren i nabohuset. F var ikke interessert i politikk, og var familieorientert.

Hun var fra tidligere kjent med Misrad As foreldre, og visste også hvem A var.

F har videre forklart at det den 21. juni 1992 kom flere HOS-soldater med gevær, og beordret henne og faren til å bli med på tobakkstasjonen i Stolac. De leste opp en arrestordre med navnene til F og faren. På tobakkstasjonen satt A i uniform på et kontor i administrasjonsbygget. Han ga henne et dokument der det framgikk at A hadde befalsmyndighet i HOS. A oppførte seg som leder i rommet. Hun ble forevist fotografier fra en markering året før, der serbere drept i 1941 ved Metkovic ble minnet. Hun ble bedt om å fortelle hvem som var på fotografiene. Deretter sa A at hun skulle inn i et annet rom, og han tilføyde « Først nå får du se hva et ordentlig avhør innebærer », eller

lignende. I dette rommet var det to soldater. De tok av henne skjorte og bh, og « lekte » med kniv med brystene hennes. Hun våget ikke å rope om hjelp fra faren, som var i naborommet. F ble så ført inn på et annet rom, og beordret til å ta av seg klærne. Hun måtte suge penis og deretter ble hun utsatt for to vaginale voldtekter til samleie. Deretter ble hun ført tilbake til As kontor, hvor også faren hennes satt. A spurte henne gjentatte ganger med ironi om alt var i orden. Hun svarte ja, idet hun mente hun ikke hadde noe valg.

Samme dag ble både F og faren slått med kølle av en soldat. Hun ble også frattatt en ring, som ble tatt av hennes finger. Fra faren tok de penger. Han ble ført ned i kjelleren, mens F ble tatt med til et kontor i annen etasje. Her var hun alene med en soldat, og hun ble nok en gang voldtatt. F måtte så tilbringe natten på et kontor i samme etasje, og ble i løpet av natten møtt med krav om sex. Hun ba om å få gift for å gjøre slutt på livet, og tenkte også på å hoppe ut av vinduet. F var utmattet, og opplevde det også forferdelig å leve i uvisshet om hvordan det sto til med moren og barna som var hjemme. Byen var da utsatt for granatangrep.

Tidlig neste morgen ble F og faren løslatt. De fikk et dokument på HOS' brevark, der det håndskrevet sto: « Attest: For G og hans kone R samt deres datter F og barna S og Ts lojalitet. Fra militærpolitiets kommando HOS-Stolac.» Attesten var underskrevet av A med tittel « Kommandant M.P.HOS-Stolac, løytnant ». Det var også satt HOS-stempel ved As underskrift.

A opplyste at dokumentet skulle hindre at de ble pågrepet på nytt.

Allerede to dager senere kom HOS-soldater hjem til G og tok med G. F viste til attesten de hadde mottatt av A, men fikk beskjed om at det var nettopp A som hadde beordret dem til å hente faren. G ble løslatt senere samme dag.

Den 24. juni 1992 ble F igjen pågrepet hjemme av HOS-soldater, blant annet av en av soldatene som hadde voldtatt henne. Hun ble tatt med til avhør, og deretter løslatt. Denne dagen så hun ikke noe til A.

Neste dag ble både F og faren innbrakt på nytt til tobakkstasjonen. F fikk høre at det var A som hadde gitt ordre. De ble ført inn på As kontor, hvor han satt med bandasje på den ene armen, etter at han var blitt skadet noen dager tidligere. F og faren ble sendt ned i kjelleren etter ordre fra A. Hun satte seg imot det, men en av soldatene sa at hun måtte, og at A hadde bestemt det. I løpet av natta ble F igjen voldtatt, etter å ha blitt ført til et rom der det lå en madrass. Deretter ble hun igjen ført tilbake til kjelleren.

Morgenen etter ble F løslatt. G ble holdt tilbake. F fikk etter dette råd av personer hun kjente om å forsvinne fra Stolac. Hun la seg i bagasjerommet på bilen som fraktet henne bort, og kom seg til et trygt sted. Senere kom hun seg til Beograd.

F har forklart at A ikke har begått fysiske overgrep mot henne.

Lagmannsretten legger det til grunn.

A forklarer at han ikke foretok avhør av F, men at han så henne én gang på tobakkstasjonen, den 21. eller 22. juni 1992. A forklarer videre at han ikke kjente til at hun ble voldtatt. Likevel medgir han at han så en av vaktene komme ut fra rommet der F oppholdt seg, og at vakten var rød i ansiktet og ordnet beltet sitt.

Lagmannsretten fester ikke tiltro til As forklaring. Det er hevet over enhver rimelig tvil at A foretok avhør av F 21. juni 1992, og at han i det minste hadde sterk mistanke om at hun etter avhøret ble utsatt for seksuelle overgrep. Til tross for det overlot han deretter F på nytt til soldatene. Han gjorde ikke noe for å få henne løslatt før morgenen etter, da han ga F og faren attesten som han opplyste skulle hindre ny pågripelse. Han var for øvrig - som det framgår av bemerkningene ovenfor - aktiv i forbindelse med ny frihetsberøvelse 25. juni.

Ved bevisvurderingen på denne tiltaleposten legger retten Fs forklaring til grunn, idet det ikke er noen grunn til å tvile på riktigheten av den. Forklaringen hennes støttes også på flere punkter av H, som satt innesperret sammen med G på tobakkstasjonen. Lagmannsretten viser også til at attesten som A ga henne og faren, er framlagt og dokumentert. Det er ingen holdepunkter for å anta at attesten er falsk.

A har selv forklart at han ikke visste hvorfor F ble innbrakt til tobakkstasjonen, og at han reagerte på at hun og faren ble innbrakt. Han kjente til F helt fra han var barn. Lagmannsretten finner det utvilsomt at hun ble frihetsberøvet bare fordi hun var etnisk serber, og at A var klar over det. A var dessuten kjent med at hun var sivil og ikkestridende.

Lagmannsretten anser det hevet over enhver rimelig tvil at både de objektive og subjektive vilkår for å straffe A for medvirkning til fortsatt innesperring av F er oppfylt. Med sin opptreden under avhøret av F 21. juni 1992 medvirket A psykisk til at hun fortsatt ble frihetsberøvet. Denne tilskyndelsen bidro utvilsomt vesentlig til beslutningen om å holde F fortsatt innesperret. Men A hadde også ut i fra sin posisjon i HOS og sin aktive rolle under avhøret en plikt til selv å gjøre noe for å få F løslatt. Han var klar over at det ikke var noe holdbart grunnlag for å holde henne innesperret. Videre hadde han som nevnt i det minste en sterk mistanke om at hun ble utsatt for seksuelle overgrep av HOS-soldater. Dessuten var han klar over at en av soldatene slo henne med kølle i forbindelse med avhøret. Samtidig hadde han i det minste en mulighet til å påvirke om hun skulle løslates, noe som også hans opptreden da hun faktisk ble løslatt dagen etter er med på å vise. Etter omstendighetene må han omfattes av det strafferettslige medvirkningsansvaret både etter norsk rett og folkeretten - når han ikke tok initiativ med sikte på å få henne løslatt etter avhøret.

Den omstendighet at det forelå en skriftlig ordre om å arrestere F og faren den 21. juni 1992 har ingen betydning for skyldspørsmålet. Etter

bevisførselen er det klart at det ikke var noen *rettslig* beslutning, og den var heller ikke begrunnet. Det var en beslutning truffet av ledelsen i HOS, jf. bemerkningene tidligere i dommen. Dersom beslutningen var tatt av Kraljevic, måtte det nødvendigvis være på grunnlag av informasjon fra HOS lokalt i Stolac, jf. at Kraljevic var stasjonert i Ljubuski. Han hadde ikke nærmere tilknytning til Stolac og kjente ikke serberne som bodde der. A var fra Stolac og hadde som tidligere bemerket, en sentral rolle i HOS Stolac da F ble frihetsberøvet. Det vises for øvrig til hans nære og hyppige kontakt med Kraljevic. Lagmannsretten finner det hevet over enhver rimelig tvil at A var klar over at det ikke forelå en ordre fra kompetent myndighet om å frihetsberøve F, og han visste det ikke forelå lovlig grunnlag og at det var en straffbar handling å frihetsberøve henne. A var for øvrig ikke i noen nødrettssituasjon.

F ble under innesperringen utsatt for ualminnelige lidelser. Det vises særlig til at hun over kort tid ble utsatt for gjentatte voldtekter, noe hun naturlig nok opplevde som svært tungt. Hun har forklart at hun fikk stor angst, og ønsket å dø. Voldtektene preger henne fortsatt. F viser for øvrig til at innesperringen var første gang barna var atskilt fra henne, noe som skapte stor usikkerhet hos henne. Lagmannsretten viser endelig til at hun ble utsatt for fysisk vold med slag under frihetsberøvelsen. A kunne, da han medvirket til innesperringen, ha innsett muligheten av at hun ville bli utsatt for slike ualminnelige lidelser under den fortsatte frihetsberøvelsen.

Post II h

G, som nå er død, ble 65 år gammel sommeren 1992. Han var etnisk serber og bodde i Stolac. Som nevnt under post II g ovenfor, var G far til F. Lagmannsretten viser for øvrig til bemerkningene ovenfor om pågripelsene og innesperringene av G i juni 1992, første gang 21. juni. Han ble utsatt for flere fysiske overgrep. Da han ble løslatt etter innesperring 23. juni, så han ifølge Fs forklaring ut « som et stykke kjøtt uten krefter ».

Etter at F ble løslatt 26. juni, ble G holdt igjen på tobakksfabrikken. Senere ble han ført til Inkos, etter at HOS etablerte seg der. I juli måned ble G løslatt mot meldeplikt annenhver dag.

I begynnelsen av august måned ble G igjen pågrepet, og han ble da kjørt til Dretelj hvor han satt innesperret til 18. august. Han ble da frigitt med bistand av Røde Kors, som ledd i fangeutveksling.

A var fullt klar over at G ble pågrepet og innesperret i juni måned og senere i august. Det vises i den forbindelse blant annet til at han skrev attesten til G og datteren i forbindelse med løslatelsen 22. juni, jf. nærmere under post II g ovenfor. Videre vises til bemerkningene samme sted om hva som skjedde 25. juni. A har for øvrig selv forklart at G ble kjørt til Dretelj omkring månedsskiftet juli/august, og framholdt at det blant annet hadde sikkerhetsmessige grunner.

A har overfor politiet skrevet Gs navn på listen over personer han var med på å pågripe. For lagmannsretten har han medgitt at han hentet G hjemme en gang, men benekter at det var en pågripelse. Lagmannsretten finner det utvilsomt at A medvirket til innesperringen ved å pågripe G, og han var klar over at pågripelsen skjedde med sikte på å sperre G inne. Han var videre klar over at G var ikkestridende, sivil serber, og at det ikke var noen lovlig grunn for pågripelsen og innesperringen. As forklaring om at G ga informasjon til fienden er det ingen grunn til å feste tiltro til, og lagmannsretten finner også at det ikke er noen rimelig grunn til å anta at A hadde denne oppfatning om G da pågripelsen og innesperringen skjedde.

At G var sivil, støttes for øvrig av MDs forklaring for lagmannsretten. Han kjente A, og ble med i HOS etter oppfordring fra A. MD kjente også G og betegner ham som sivil. MD mener det ikke var noe ved Gs person som lå bak innesperringen, men at han ble « satt til side » på tobakkstasjonen på grunn av at sønnene hans var soldater for serberne.

Det er ikke hevet utover enhver rimelig tvil at A medvirket til innesperringen i Dretelj i august måned, og lagmannsretten legger derfor her ikke vekt på det som skjedde under oppholdet i Dretelj. Denne innesperringen har ikke en slik direkte tilknytning til frihetsberøvelsene tidligere på sommeren, at den uten videre kan belastes A i strafferettslig sammenheng.

At det for en av pågripelsene forelå en arrestordre, kan ikke være av betydning for As straffansvar. Det vises til lagmannsrettens bemerkninger om dette under post II g ovenfor.

Frihetsberøvelsen av G i juni/juli 1992 voldte ualminnelige lidelser. Under oppholdet på tobakkstasjonen i juni måned ble han utsatt for gjentatt og betydelig vold, jf. herunder Fs forklaring om at han så ut som « et stykke kjøtt uten krefter ». Han var også klar over at datteren ble utsatt for seksuelle overgrep, men var forhindret fra å kunne gjøre noe for å hjelpe datteren. Lagmannsretten viser her blant annet til Hs forklaring om at han og G under innesperringen i kjelleren på tobakkstasjonen hørte F skrike at hun ikke ville røres. Denne situasjonen må ha vært en meget stor psykisk belastning for G. Lagmannsretten finner det utvilsomt at A kunne innse muligheten av at frihetsberøvelsen voldte ualminnelige lidelser for G, jf. blant annet hans kjennskap til hvordan fanger ble behandlet av HOS.

Post II i

H, som er født i 1956, er etnisk serber. Han bodde i Stolac og arbeidet i restaurantbransjen. H har forklart at han ikke var politisk aktiv, og at han ikke var medlem i noe politisk parti. Han ble mobilisert i TO (territorialforsvaret) og hadde våren 1992 vaktteneste på kontrollpunkter noen kilometer nord for Stolac. Etter vakt gikk han som regel hjem og skiftet før han gikk på jobb i kaféen.

H har videre forklart at han i juni 1992 - anslagsvis 10-15 dager før han

ble pågrepet første gang - ga fra seg uniformen og våpen til en nabo. Etter råd fra en kamerat, som var muslim, gjemte H seg, idet han fikk høre at HOS utgjorde en fare for ham. H skjulte seg da i en leilighet hos en muslimsk venn i 7-8 dager. HOS-soldater plyndret leiligheter i byen, og etter hvert kom de også til leiligheten hvor han oppholdt seg. Han ble tatt med til komitébygningen ved tobakkstasjonen, som lå rett i nærheten av der H bodde. Her ble han holdt fanget en dag eller to, og han ble da avhørt og banket opp. H har forklart at han etter det ble ført til selve tobakkstasjonen, hvor han ble fortsatt innesperret. Under et avhør ble han sparket i ribbeina, og han ble også utsatt for vold mot ansiktet, med den konsekvens at tenner falt ut. Mens han var innesperret så han A, som han kjente fra Stolac, og H tenkte at A da ville hjelpe ham. Det skjedde ikke. H satt innesperret i kjelleren på tobakkstasjonen sammen med G. Men etter noen dager ble H løslatt, og han forklarer at han da fikk et dokument som han forsto som en beskyttelse fra HOS. Det var A som foresto løslatelsen, og H antok det var etter ordre fra Kraljevic.

Hs leilighet var plyndret, og han fikk bo hos en muslimsk venn. Etter løslatelsen hadde H ingen kontakt med militæret/serbiske styrker, og han hadde heller ingen tilgang på våpen.

Den 9. juli 1992 ble han pågrepet av HVO, noe som også er dokumentert ved et HVO-dokument. Han ble løslatt av HVO etter kort tid.

H ble pånytt pågrepet 3. august 1992, denne gang av HOS. Dette tidspunktet er også opplyst i transportseddel i forbindelse med senere overføring av fangen i september 1992 fra HOS til HVO. H har forklart at det var A og en annen soldat som kom og hentet ham, og med beskjed om at han skulle til Dretelj. H ble skremt, da han fra muslimske soldater hadde hørt om tortur der, og at Dretelj var « inngangsporten til helvete ». H har forklart at HOS samtidig også tok med en kvinne til Dretelj - antakelig med navnet Anja - som jobbet som rengjøringshjelp. Hun ble fratatt verdisaker og id/helsekort. Da hun protesterte, sa A at hun aldri kom til å trenge det igjen.

I Dretelj ble H innesperret i hangaren der mennene ble holdt fanget. Han ble sparket av soldater. De tvang dessuten ham og en medfange til å slå hverandre. H ble videre truet med å bli drept. Han har forklart at soldaten IM trakk fram sin bajonett og sa han skulle slakte H. Han opplevde også å bli trukket ut for å bli likvidert. H kunne da ikke stå selv på beina, men ble dratt rundt hangaren. Han måtte knele, og en pistol ble rettet mot tinningen. Soldaten sa H måtte innrømme, men H forsto ikke hva han skulle innrømme. Han hørte et smell, og visste ikke om han var i live eller ikke. H ble så fraktet til hangaren hvor de kvinnelige fangene oppholdt seg, slik at de mannlige fangene skulle tro han var omkommet. Det tok lang tid før H kunne gå igjen.

H ble først løslatt fra fangenskap omkring 1. november 1992. Da han ble overført fra HOS til HVO i midten av september måned, måtte han underskrive på at han var behandlet godt. Av den grunn opplyste han at skader han hadde blitt påført under fangeoppholdet skyldtes at han hadde falt

av en lastebil.

Lagmannsretten finner det hevet over enhver rimelig tvil at Hs forklaring er korrekt. Han hadde etter første pågrepelse i juni 1992 ikke lenger noen tilknytning til det militære, og var sivil, ikke- stridende serber da han ble pågrepet med sikte på innesperring i Dretelj i begynnelsen av august måned. Dette støttes også av vitneforklaringen fra HP, som var HOS-medlem og bodde i Stolac. Han har forklart at han så A tok HH (som H ble kalt) og en kvinne, og at HH på det tidspunktet ikke lenger hadde noen forbindelse med det militære. HP har videre forklart at HH ikke snakket nasjonalistisk og aldri uttrykte noe som hadde med ekstremisme å gjøre, samt at han ble pågrepet ikke fordi han hadde gjort noe galt, men fordi han var serber.

Lagmannsretten finner det videre hevet over enhver rimelig tvil at A var klar over at H var sivil, ikke stridende serber da han pågrep ham i august, og at pågripelsen skjedde med sikte på innesperring i Dretelj. Han var klar over at det ikke var noen lovlig grunn til å pågripe og innesperre H. Lagmannsretten viser her også blant annet til at A har gitt ulike forklaringer vedrørende H. For lagmannsretten har han forklart at H ble innbrakt til Dretelj av hensyn til Hs egen sikkerhet, samt at H var involvert i striden og var medlem av SDS og ekstremist. Til politiet har A forklart at det også ble tatt serbere som ikke var SDS-medlemmer, og at H var et eksempel på det. Videre betegnet han da H som er godt menneske. As forklaring for lagmannsretten har her ingen troverdighet.

Lagmannsretten finner at de lidelser som H ble påført i Dretelj må anses som ualminnelige. Det vises til beskrivelsen ovenfor om hva som skjedde med H. A kunne innse muligheten av at H ville bli innesperret over lengre tid og over én måned, og at han ville bli påført ualminnelige lidelser. Det vises særlig til As kunnskap om hva som skjedde med fangene som ble sperret inne i Dretelj.

Post II j

I er født i 1942, og er fra Capljina. Han arbeidet som lærer i grunnskolen før krigen. Han er serbisk, ortodoks. I var medlem av kommunistpartiet under Titotiden, men var ikke særlig aktiv. Han har forklart at han ikke ble medlem av noe nasjonalistisk parti da de vokste fram i begynnelsen av 1990-årene. Av helsemessige grunner hadde I ikke avtjent verneplikt, og han ble heller ikke mobilisert i 1992.

Omkring midten av juni 1992, antakelig den 17. juni, ble I pågrepet mens han var på middag hos sin svigerdatter. I har forklart at A og en kvinnelig soldat kom. A var uniformert, og både A og kvinnen var bevæpnet. A påsatte I håndjern, og de kjørte til Dretelj.

Da I ankom Dretelj ble han utsatt for vold, idet han ble slått i hodet og flere steder på kroppen. En av soldatene skar ham også med kniv. I beskriver denne voldsutøvelsen som maltraktering, og opplyser at han ble bevisstløs.

Under ankeforhandlingen mente han med stor sannsynlighet at det var A som ga ordre til maltrakteringen, mens for politiet tidligere har han forklart at han ikke visste hvem som ga ordren. Lagmannsretten finner at det ikke kan legges til grunn at det var A som ga denne ordre, jf. de strafferettslige beviskrav som innebærer at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode.

I ble holdt innesperret fram til omkring 31. oktober 1992. Under innesperringen i Dretelj ble han utsatt for ulike overgrep. Han har forklart at han og andre fanger måtte drikke urin, spise avføring og suge hverandres penis. I observerte også drap av en medfange og at fanger omkom av behandlingen de fikk.

A har forklart at han ikke var med på pågrepelse av I. Han så imidlertid I én gang i Dretelj, i hovedbygningen, og gjennomførte en samtale med ham. Lagmannsretten finner ikke denne forklaring troverdig. På lista over personer som A var med å pågripe, og som han utarbeidet under de første politiavhørene i 2007, er I ført opp. Det vises også til at I allerede fra første avhør har forklart at det var A som pågrep ham. Han opplyser at han ikke kjente A fra tidligere, men fikk vite navnet hans få dager etter pågripelsen, både fra H og en annen fange (Zuza). Lagmannsretten finner blant annet på denne bakgrunn at det er hevet over enhver rimelig tvil at det var A som pågrep I, og at A var kjent med at siktemålet med pågripelsen var å sperre I inne i Dretelj.

Lagmannsretten finner det videre utvilsomt at I var ikkestridende, sivil serber, og at A var klar over det. I oppfattet seg som en lojal borger av Capljina og mener han ble pågrepet og innesperret bare fordi han var serber. Lagmannsretten er enig i at det ikke er noen annen grunn for at pågripelsen og innesperringen skjedde enn at han var etnisk serber, og A kjente, blant annet ut fra sin posisjon i HOS, til at dette var grunnen. Han visste at det ikke var noen lovlig grunn for pågripelsen og innesperringen.

I ble utsatt for ualminnelige lidelser i fangenskap. Det vises særlig til det som er bemerket ovenfor om overgrep mot I, samt at han var vitne til at en medfange ble drept. I levde i en svært utrygg situasjon, noe som må ha vært en meget stor psykisk belastning. Lagmannsretten viser ellers til at I i 1994 ble vurdert som 60 % ufør av Trebinje kommune, i henhold til lov om sivile krigsofre. I legekommisjonens vurdering heter det blant annet: « Tilstand etter skader påført under tortur i fengsel da han fikk brystkasseveggen slått inn og brudd av venstre II, III og IV ribbein, samt langtids psykisk reaktivt syndrom.» Lagmannsretten finner at A kunne innse muligheten av at I ville bli utsatt for ualminnelige lidelser, samt at innesperringen ville bli langvarig og vare over én måned. Det vises særlig til As kjennskap til hva som skjedde med serberne som ble innesperret i Dretelj.

Post II k

J var 51 år gammel i 1992 og bodde i Capljina. Han arbeidet på jernbanen. J var etnisk serber, men har forklart at han unnlot å flykte fra

Capljina da de fleste serbere gjorde det i juni 1992. Han følte seg ikke truet av muslimene eller kroatene, idet han var nøytral til konflikten og hadde venner av alle tre etnisiteter. J var ikke medlem av noe nasjonalistisk parti. Han ble heller ikke mobilisert av JNA/serbiske styrker.

I forbindelse med krigen i 1992 ble J ilagt arbeidsplikt av myndighetene, slik også andre innbyggere ble. Han skulle imidlertid fortsatt arbeide på jernbanen. J forklarer at han hadde en selvstendig stilling, og sjefen hans holdt til på hovedkontoret i Sarajevo.

Lagmannsretten finner at J var sivil og ikkestridende. Han var en « beskyttet person » selv om han arbeidet på jernbanen. Det er ingen grunn til å anta at han der hadde en oppgave som innebar bistand til fienden. Capljina var for øvrig under kontroll av styrker fra HVO og HOS da pågripelsen fant sted.

J har forklart at han omkring midten av juni 1992 fikk høre av en svoger at noen hadde vært og spurt etter ham. Den påfølgende dag - etter at J hadde kommet hjem fra arbeidet - kom A sammen med en person med automatgevær, samt enda en person som satt i bilen. J fikk en pistol rettet mot tinningen, og fikk spørsmål om penger. Han ble påsatt håndjern og kjørt til Dretelj. Naboen K ble pågrepet samtidig. J fikk ingen beskjed om hvorfor han var pågrepet, og fikk heller intet skriftlig.

I Dretelj ble J innesperret. Han ble overført til annen fangeleir 17. august og ble først løslatt omkring 31. oktober samme år.

J har beskrevet behandlingen av ham i Dretelj som en behandling « utenfor enhver menneskelig fornuft og forståelse ». På ryggen hans tegnet soldatene hakekors med en skarp gjenstand, så blodet rant. Han ble slått, og han måtte spise gress (beite). Kort tid etter at han ankom Dretelj satte soldatene en stol på hodet hans og slo på stolen slik at skruene gikk gjennom hodebunnen. J ble dessuten tvunget til å suge penis på en medfange. Han fryktet hele tiden for livet sitt. J mistet ca 40 kg av kroppsvekten under fangenskapet.

Lagmannsretten finner det hevet over enhver rimelig tvil at A var med å pågripe J, og at det var med sikte på innesperring i Dretelj. As forklaring om at J må ha tatt feil når han sier det var A, er det ingen holdepunkter for. Lagmannsretten finner Js forklaring troverdig, og viser også til at K - som var nabo med J og ble pågrepet samtidig - har forklart at det var A og en person til som foresto pågripelsen. Lagmannsretten finner det videre utvilsomt at A var kjent med at J var sivil, ikkestridende serber, og at grunnen til pågripelsen var Js etnisitet. Han var klar over at det ikke var noen lovlig grunn for pågripelsen og innesperringen.

J ble utsatt for ualminnelige lidelser. Det vises til det som framgår tidligere i dommen om fangebehandlingen generelt i Dretelj, og til det som ovenfor er opplyst om hva J har forklart om behandlingen av ham. Det er ingen grunn til å tvile på denne forklaringen. Lagmannsretten finner at A

kunne ha innsett muligheten av at J ville bli utsatt for ualminnelige lidelser, og at frihetsberøvelsen ville bli langvarig og vare over én måned. Det vises særlig til As kjennskap til hva som skjedde med fangene som ble innesperret i Dretelj.

Post II l

K var 55 år gammel i 1992, og bodde i Capljina. Hun ble pågrepet hjemme omkring midten av juni måned, samtidig med pågripelsen av naboen J. K ble ført til Dretelj og satt innesperret til omkring 31. oktober 1992.

K har forklart at A var med på pågripelsen av henne, og lagmannsretten finner ingen grunn til å tvile på det. K har forklart at hun ikke kjente A fra tidligere, men at hun ofte så ham igjen i Dretelj, og at medfangen N fortalte henne navnet på vedkommende, dvs. A. Lagmannsretten viser videre til at A i 2007 førte K opp på lista over personer han var med å pågripe. A har nå i retten, og tidligere overfor politiet, gitt ulike forklaringer med hensyn til sin deltakelse. Lagmannsretten finner det bevist ut over enhver rimelig tvil at A var med på selve pågripelsen.

A har for øvrig gitt ulike forklaringer om hvorfor K ble pågrepet. Han forklarer for lagmannsretten at det var etter ordre fra Blaz Kraljevic, og at årsaken var at hun var aktivt medlem av SDS. A forklarer at Ks familie ble forsynt med våpen fra SDS, og at hennes mann og to sønner var mobilisert av serbiske styrker. Han har forklart at det ble funnet en stor mengde våpen i kjelleren i den bygningen der K hadde leilighet, og at dette kunne være knyttet til henne. Forklaringene til politiet har ikke vært like bastante, og han har blant annet da forklart at han *trodde* K var medlem av SDS. A forklarer dette nå med at han nå husker bedre.

Lagmannsretten finner ikke As forklaring troverdig. Det at han har gitt varierende forklaringer, svekker også troverdigheten. Lagmannsretten bemerker videre at Ks ektefelle og to sønner allerede i mai måned hadde forlatt Capljina, og at K etter det bodde alene. Det vises i den forbindelse også til sønnen DBs forklaring for politiet, som delvis ble dokumentert under ankeforhandlingen. Han har blant annet forklart at han og faren reiste til Montenegro i mai måned, men at moren ikke flyktet, da hun ikke ønsket å dra fra leiligheten.

K har forklart at hun mener hun ble pågrepet og innesperret fordi hun var etnisk serber, og at HOS også ville reagere mot henne fordi de ikke fikk tak i ektefellen og sønnene. Lagmannsretten finner det utvilsomt at pågripelsen og innesperringen hadde sammenheng med det, og at det ikke var noen lovlig grunn for å pågripe og sperre henne inne. At hennes ektefelle og sønner eventuelt var stridende eller samarbeidet med fienden, kunne ikke gi lovlig grunnlag for et slikt inngrep mot henne. Lagmannsretten finner det også hevet over enhver rimelig tvil at A var klar over at K var sivil, ikkestridende serber, og at det ikke var noen lovlig grunn for å pågripe og innesperre henne.

Lagmannsretten finner det videre utvilsomt at A kunne innse muligheten av at frihetsberøvelsen ville bli langvarig og vare over én måned. Det vises særlig til hans kunnskap om at fangene i Dretelj normalt ble værende lenge.

Post II m

L, som er født i 1939, er etnisk serber/ortodoks. Han arbeidet som tannlege og senere som spesialist i odontologi i Capljina. Omkring 10. juni 1992 ble L pågrepet av HOS og ført til Dretelj. Han ble løslatt fra fangenskap omkring 31. oktober samme år.

L har forklart at han ikke var politisk aktiv og aldri medlem av noe politisk parti. Han avtjente verneplikt etter at han var ferdig med studiene i 1966. L hadde ikke våpen hjemme. Våren 1992 flyktet han og familien til en landsby utenfor Capljina, men han reiste alene tilbake til Capljina for å gjøre sin arbeidsplikt. Han arbeidet i et helsesenter fram til juni måned. Som sine kolleger ved senteret hadde han fått tildelt uniform og idkort av HVO, og han var innrullert der fra april måned, uten at det hadde annen realitet enn at han fikk uniform. Kroater og muslimer var kolleger på helsesenteret.

L har videre forklart at pågripelsen skjedde ved at bevæpnede soldater kom hjem til ham. A var en av dem. L ble tvunget ned på golvet, og utsatt for spark. Han ble herunder sparket med støvel i ansiktet. Soldatene ransaket leiligheten, men fant intet av interesse. Soldatene reagerte likevel sterkt på at L hadde flagg til fotballklubben Røde Stjerne fra Beograd. Han opplyser ellers at han ble fratatt penger og klokke. L ble så ført til Dretelj. Her ble han avhørt, og L har forklart at det var A som ledet det. Under avhøret ble L av en soldat truet med en skarp gjenstand, en slags nål, som ble satt inn mot halsen, og han fikk drapstrussel. Han fikk ordre om å skrive ned navnene på alle serbere han kjente til i Capljina.

Lagmannsretten finner det hevet over enhver rimelig tvil at A var med på å pågripe L, og at det skjedde med sikte på å sperre L inne. L er da også ført opp på lista som A skrev i 2007 over personer han var med på å pågripe. Pågripelsen og innesperringen hadde intet å gjøre med Ls tilknytning til HVO, noe som heller ikke er påstått. Årsaken til pågripelsen og frihetsberøvelsen var utvilsomt at L var etnisk serber. Han hadde ingen tilknytning til fiendtlige styrker, og ble pågrepet som ikkestridende, sivil serber. As forklaring om at han mente L skulle ha en aktiv rolle i SDS, og at det forelå en rettslig beslutning fra domstolen i Capljina til å pågripe L, fester lagmannsretten ingen tiltro til.

Lagmannsretten finner det videre hevet utenfor enhver rimelig tvil at A var klar over at årsaken til pågripelsen av L var hans etnisitet, og at siktemålet var å sperre ham inne. A var klar over at pågripelsen og innesperringen var uten lovlig grunnlag.

L har forklart at han ble utsatt for flere overgrep i Dretelj. Han ble tvunget til å ha sex med en medfange, noe soldatene tvang dem til for å

nedverdige dem. Han ble også slått med en stokk i hodet, og soldatene tvang også L og en medfange til å slå hverandre. På sommeren ble fangene også tvunget til å stå ute i solsteiken. L har videre forklart at det var lite mat i leiren, og at han gikk ned fra 88 til 66 kg. Lagmannsretten viser ellers til at han etter krigen fikk diagnosen krigspsykose, akutt stressreaksjon. L har arbeidet noe etter krigen, men ble uførepensjonert i 1997.

Det er ingen grunn til å tvile på riktigheten av Ls beskrivelse av fangebehandlingen. Lagmannsretten finner at lidelsene som L ble påført under innesperringen var ualminnelige. A kunne innse muligheten av at innesperringen ville påføre L ualminnelige lidelser, samt at innesperringen ville bli langvarig og vare over én måned. Det vises særlig til As kjennskap til hva som normalt skjedde med fangene som ble ført til Dretelj.

Post II p

M, som nå er død, var født i 1950 og bodde i Capljina. Han var etnisk serber. M ble pågrepet av HOS i første halvdel av juni 1992, og ført til Dretelj. Her var han fange til han ble løslatt omkring 17. august 1992.

A var med på pågripelsen av M. Han er ført opp på listen A skrev under avhør i 2007 over personer han var med å pågripe. I politiavhør forklarte A at dette var « første prøveoppdrag » for å se om han var egnet for tjeneste i HOS. A tar nå avstand fra politiavhøret, men han medgir at han var med på pågripelsen. Han forklarer at det var Blaz Kraljevic som ga beskjed om å innbringe M.

Lagmannsretten finner det hevet over enhver rimelig tvil at A forsto at siktemålet med pågripelsen var å sperre M inne, og at det ikke var noe lovlig grunnlag for pågripelsen og innesperringen. M var sivil, ikkestridende serber, og det var hans etnisitet som var årsaken til frihetsberøvelsen. A var klar over det. A har avgitt ulike forklaringer for retten og politiet om M og hvorfor han ble pågrepet, men lagmannsretten finner dette ikke troverdig. For lagmannsretten har A blant annet forklart at M var leder for en av de serbiske vegsperringene, noe som han ikke har forklart overfor politiet. A forklarer også at det ble funnet våpen hjemme hos M, mens han til politiet hadde forklart at M hadde gitt våpenet til en kroat.

Under innesperringen ble M utsatt for mishandling. Vitnet P, som selv var fange i Dretelj, har forklart at han kjente M og så ham i Dretelj. M lå forslått og blå på golvet, og greide ikke å reise seg. M spurte MB om han kunne gjøre ende på livet hans. MB har forklart at M ble liggende i flere dager før han kunne reise seg. Også J har forklart at han så M ligge urørlig, og at det var Ms gode konstitusjon som holdt ham i live. Også O, som satt fengslet i Dretelj, har for lagmannsretten forklart at M ble mishandlet. Lagmannsretten finner dette hevet over enhver rimelig tvil, og finner det også bevist at A var klar over at M ble mishandlet. Det vises særlig til at A i politiavhør i oktober 2007 forklarte at han visste M ble utsatt for mishandling, og at han ga beskjed til Kraljevic om det.

M ble utsatt for store lidelser, men lagmannsretten finner det ikke nødvendig å konkludere med om lidelsene kan betegnes som ualminnelige. Det vises til at frihetsberøvelsen varte over én måned. A kunne, ut fra sin kjennskap om Dretelj og siktemålet med pågripelsen, innse muligheten av at innesperringen ville bli langvarig og vare så lenge.

Post II q

N er født i 1956 og er etnisk serber. Hun er lege og spesialist i mikrobiologi. N arbeidet i 1992 ved et legesenter i Capljina. Våren 1992 oppholdt hun og familien seg i landsbyen Tasovcici utenfor Capljina, da de på grunn av barnas sikkerhet ikke lenger ønsket å oppholde seg i Capljina. Men da det i april 1992 ikke lenger ble gitt adgang til å krysse Neretva - noe N var avhengig av for å komme på arbeid - flyttet hun hjem til Capljina. Familien ble værende i Tasovcici.

N har forklart at hun ikke var politisk aktiv før pågripelsen og at hun ikke var medlem av SDS. Det var heller ikke våpen hjemme da N bodde alene mens resten av familien var i Tasovcici. Hennes ektefelle hadde imidlertid våpen hos seg. N har forklart at mannen hadde tjenestepistol, idet han var aktor og dommer. Fra høsten 1991 hadde han et halvautomatisk gevær, som han brukte til vakthold ved huset, sammen med naboer, herunder muslimer. Ektefellen var for øvrig reserveløytnant i JNA til 19. mai 1992, og deretter var han i VRS (Republika Srpskas hær), har N forklart.

I løpet av april måned ble N ilagt meldeplikt. Det ble foretatt ransaking hjemme hos henne, uten at det ble funnet våpen eller annet som var av betydning.

Den 5. mai 1992 ble N pågrepet av personer fra HOS, som kom til legekontoret. N har forklart at de som pågrep henne bemerket at det var mange serbere på legekontoret, og at de også tok med to andre serbiske helsearbeidere. N ble ført til Dretelj hvor hun var innesperret til omkring 18. august 1992, da hun ble løslatt som ledd i fangeutveksling.

Hun fikk ingen forklaring på hvorfor hun ble pågrepet og innesperret, bortsett fra en uttalelse om « Her er det en serbisk kvinne til » e.l. N oppfattet det slik at årsaken til innesperringen var at hun var etnisk serber.

I Dretelj ble N utsatt for en rekke overgrep, herunder seksuelle overgrep. Hun mener hun ble voldtatt av HOS-soldater 30 - 40 ganger. Psykiater Marianne Jakobsen og psykolog Nora Sveaass var rettsoppnevnte sakkyndige for tingretten, mens de for lagmannsretten møtte som påtalemyndighetens sakkyndige vitner. De har undersøkt N og blant annet vurdert hennes psykiske helsetilstand og eventuell sammenheng med det som skjedde henne i Dretelj i 1992. Jakobsen og Sveaass har konkludert med at N har betydelig og varig psykisk skade av medisinsk art, og at skaden er kronisk posttraumatisk stresslidelse og dysthymi. De har på bakgrunn av Sosial- og helsedepartementets invaliditetstabell kommet til at invaliditeten kan angis til

30 %. Jakobsen og Sveaass mener det er svært sannsynlig at det som skjedde i Dretelj er årsakene til skadene. De mener N hadde god fysisk og psykisk helse før krigen. Under innesperringen opplevde hun voldtekter og tortur under avhør, og hun hadde også stor bekymring for familien. Boforholdene var dårlige, og N gikk ned 16 kg under oppholdet i Dretelj.

Jakobsen og Sveaass har videre vist til at N har fått diagnosen lupus, en autoimmun sykdom som ofte utløses av stress. Imidlertid er det ikke mulig her å si med sikkerhet hvilken betydning oppholdet i Dretelj har hatt for denne sykdommen, og den er ikke hensyntatt ved vurderingen av invaliditetsgraden på 30 %, som knytter seg til den psykiatriske lidelsen.

Lagmannsretten viser også til at N i 1997 ble undersøkt ved Institutt for rettsmedisin i Beograd, hvor det blant annet er konkludert:

Som en konsekvens av alvorlige fysiske og psykiske traumer som hun gjennomgikk i fangenskap, er det blitt utviklet hos N radikulopati, cervikalgi, lumboisjialgi, somatoform dysfunksjon av det vegetative system og varig personlighetsendring etter katastrofal opplevelse som i betydelig grad minsker den allmenne livs- og arbeidsevnen.

Lagmannsretten viser endelig til at N i 2007 er tilkjent uførepensjon fra Visegrad kommune, i henhold til lov om vern av sivile krigsofre.

Lagmannsretten finner ingen grunn til å betvile at N ble utsatt for en rekke overgrep, herunder voldtekter, under innesperringen i Dretelj, og at de har fått de konsekvenser som psykiater Jakobsen og psykolog Sveaass har konkludert med. Innesperringen voldte betydelig psykisk skade. Lagmannsretten finner også at lidelsene N ble utsatt for, var ualminnelige.

Det er uomstridt at A ikke medvirket til pågripelsen av N. Hun har imidlertid hevdet at A ledet avhør av henne i Dretelj i første halvdel av juni måned.

A har benektet å ha foretatt noe avhør av henne. Han har forklart at han fikk ordre om å registrere N. Videre har han forklart at han ga medisiner til N som hun trengte både til seg selv og til å behandle sårede. Dessuten har A forklart at han i siste halvdel av juli måned hørte rykter om at N ble utsatt for voldtekt, men at N avkreftet voldtekt. Han har også forklart at Blaz Kraljevic i slutten av juli måned beordret A og andre til å undersøke om N var blitt mishandlet, at de undersøkte det på hovedkontoret i Dretelj, og at de da så spor av sigarettglør på kroppen hennes. Til politiet har A tidligere blant annet forklart at det gikk rykter om at N ble voldtatt av en navngitt person (MH) og at A fortalte det til Kraljevic. For lagmannsretten forklarer A at han ikke selv tok opp ryktene om misbruk av N med Kraljevic, og at det gikk ulike rykter om mange personer. Videre forklarte han til politiet at N virket helt resignert, og at det virket som om hun hadde sagt « ha det » til sitt eget liv, noe A nå mener berodde på en feilerindring.

N har forklart at A under avhør av henne befalte henne til å kle av seg, og at han slo henne en gang med hånden i ansiktet hennes. Hun ble sittende naken på stolen. Det var fem personer i avhørsrommet, og N oppfattet A som å ha høyest rang av de tilstedeværende soldatene. En av soldatene hadde kniv, som han berørte henne med på brystene og ansiktet. Hun har forklart at hun da også ble slått med kølle flere steder på kroppen. Hun måtte legge hendene på bordet, og ble slått på hendene, samt at en sikkerhetsnål ble stukket under neglene. A fortsatte å spørre henne ut. Hun svarte nei på spørsmål om hun var SDS-medlem. Etter en stund sa A til de andre soldatene « Nå er hun deres » e.l. En av soldatene dro henne så inn på badet og tvang henne til oralsex. Hun ble fortsatt holdt innesperret, og ble siden utsatt for ytterligere seksuelle overgrep.

Lagmannsretten finner Ns forklaring troverdig. Den stemmer også i all hovedsak overens med hva hun nedtegnet allerede i en « dagbok » om hendelser fra og med april 1992, som hun etter det opplyste startet med å skrive ned 13. desember samme år. N har opplyst at hun skrev dette ned, både for å sikre seg at hun ikke skulle glemme det som skjedde, og fordi nedskrivningen var en form for terapi. Deler av denne dagboken har blitt dokumentert under ankeforhandlingen.

Lagmannsretten finner det hevet over enhver rimelig tvil at Ns forklaring om at A ledet avhør av henne i juni 1992, og hva som nærmere skjedde under avhøret - slik det er beskrevet ovenfor - er korrekt. As forklaring om at han bare hadde oppgave med å registrere N er ikke troverdig, jf. også at N ble pågrepet og internert i Dretelj allerede i begynnelsen av mai måned. Lagmannsretten viser også til at A har gitt ulike forklaringer på hva han visste om N, noe som er med på å svekke troverdigheten av hans forklaring.

Den omstendighet at lagmannsretten har funnet det bevist at A under avhøret i juni måned også slo N en gang i ansiktet med hånden, rokker ikke ved frifinnelsen for tiltalen for ved vold å ha påført N betydelig skade på legeme eller helbred, jf. tiltalen post III a (spørsmål 14 til lagretten), og det er ingen motsetning mellom disse bevisresultater.

Lagmannsretten finner det hevet over enhver rimelig tvil at både de objektive og subjektive vilkår for å straffe A for medvirkning til fortsatt innesperring av N er oppfylt. Med sin opptreden under avhøret i første halvdel av juni måned medvirket han psykisk til at hun fortsatt ble frihetsberøvet. Denne tilskyndelsen bidro utvilsomt vesentlig til at N fortsatt ble innesperret. Lagmannsretten bemerker videre at også As posisjon i HOS og hans rolle under avhøret tilsa at A hadde en plikt til å gjøre noe for å få N løslatt. I det minste hadde han mulighet til å påvirke om hun skulle løslates. Det er dessuten ikke tvilsomt at A også var klar over at N ble seksuelt misbrukt. A var videre klar over at det ikke var noe holdbart grunnlag for å holde N fortsatt innesperret. Hun ble holdt innesperret fordi hun var etnisk serber, og A var klar over at hun var sivil og ikkestridende serber. Etter omstendighetene må han omfattes av det strafferettslige medvirkningsansvaret - både etter norsk rett og folkeretten - når han ikke tok initiativ til å få henne løslatt etter

avhøret.

Innesperringen voldt betydelig skade på Ns legeme og helbred, samt påførte henne ualminnelige lidelser. Det vises for så vidt til bemerkningene ovenfor. Lagmannsretten finner at slike skader og lidelser også ble påført N dersom man ser bort fra det som skjedde henne *før* As medvirkningshandling ble begått. A kunne ut fra sin kunnskap om hva som skjedde med N og andre fanger i Dretelj, innse muligheten for at N ble påført slik skade og lidelse. I dette tilfellet anså han det også sannsynlig at slik skade og lidelse ville bli påført henne.

A kunne videre innse muligheten for at den fortsatte frihetsberøvelsen ville bli langvarig og vare over én måned.

Straffutmålingen

Det skal utmåles straff for 13 krigsforbrytelser begått i perioden juni - august 1992. Alle tilfeller gjelder medvirkning til innesperring av sivile, beskyttete personer. De fleste fornærmede var innsperret i over én måned. Som beskrevet ovenfor, ble de fornærmede under innesperringen i stor utstrekning utsatt for vold, krenkelser eller overgrep. A er ikke kjent skyldig i tiltaleposten om selv å ha utført vold eller andre krenkelser.

Strafferammen etter straffeloven 2005 § 103 er fengsel inntil 15 år når det gjelder overtredelse av første ledd bokstav h, og 21 års fengsel når det som her foreligger flere overtredelser, jf. straffeloven 2005 § 79 første ledd bokstav a. Da disse lovbestemmelser ikke gjaldt på gjerningstidspunktet, kan straffen ikke overskride straffen som ville blitt idømt etter straffelovgivningen som gjaldt da, jf. straffeloven 2005 § 3 annet ledd siste punktum. Den aktuelle bestemmelsen her er straffeloven av 1902 § 223 annet ledd, hvor strafferammen er fengsel i minst ett år og maksimalt 15 år, og ved flere overtredelser, som her, maksimalt 20 års fengsel, jf. straffeloven 1902 § 17 første ledd bokstav a.

Det følger for øvrig av straffeloven 2005 § 5 femte ledd at straffen ikke kan overstige høyeste lovbestemte straff for tilsvarende handling i det landet der den er foretatt. Etter det opplyste kan det anvendes dødsstraff for krigsforbrytelser i Bosnia og Hercegovina.

Lagmannsretten har funnet straffutmålingen vanskelig. Det er ingen parallelle saker i nyere tid i Norge, og det er i liten grad vist til rettspraksis fra utlandet som kan gi veiledning.

Aktor har vist til en dom av 18. desember 2006 (B 4084-04) fra Stockholms tingsrätt. Domfelte - som var svensk borger - hadde tjenestegjort som leiesoldat i den bosnisk kroatisk arméen (HVO). Av høyere domstol i Mostar i 1995 ble han dømt til 13 års fengsel for krigsforbrytelser mot sivilbefolkningen og mot krigsfanger i 1993. Høyesterett i Bosnia og Hercegovina rubriserte handlingene på annen måte og reduserte straffen til

åtte år. Han ble løslatt i 1996 etter fangeutveksling, men senere tiltalt i Sverige for grovt folkerettsbrudd. Stockholms tingsrätt bemerket (dommen side 66) at en samlet bedømmelse av forholdene tilsa en straff på åtte års fengsel, men at det forelå formildende omstendigheter som i dette tilfellet ville tilsi betydelig lavere straff. Det ble vist til tiltaltes lave alder på gjerningstidspunktet, den lange tid som var gått siden de straffbare forhold ble begått, og at tiltalte nå hadde erkjent en del forhold. Endelig ble det vist til at tiltalte allerede hadde sonet en del av straffen for handlingene han var domfelt for i Bosnia, og som delvis sammenfalt med de handlinger dommen i Sverige omfattet. Da tiltalte allerede var dømt i Sverige for en annen forbrytelse, til fengsel på livstid, fant tingsrätten at livstidsstraffen også skulle omfatte de forhold han nå ble dømt for. Lagmannsretten kan ikke se at dommen er av vesentlig betydning for straffutmålingen i As sak.

Påtalemyndigheten har videre vist til dom 28. februar 2008 fra The Court of Bosnia and Herzegovina, Section I for War Crimes (X-KR/06/275), der straffen ble fengsel i henholdsvis åtte år og 12 år og seks måneder for de to domfelte. Saken gjaldt ulike krigsforbrytelser begått i perioden 1992-1994, men er ikke parallell med denne saken.

Forsvarerne har blant annet vist til to dommer fra Bosnia og Hercegovina. En av sakene er dom 28. april 1998 fra Høyesterett i Bosnia og Hercegovina (Kz-80/97), der et medlem av militærpolitiet i det autonome området « Vest-Bosnia » i 1995 hadde banket opp en fange fra arméen til Bosnia og Hercegovina. Fangen var banket opp med trekølle og ble påført stor legemsskade. Høyesterett fastsatte straffen til seks måneders fengsel, og viste blant annet til at domfelte beklager og utviser stor anger for å ha begått straffbar handling. Dommen er etter lagmannsrettens syn av liten relevans for nærværende sak.

Den andre dommen er avsagt av Høyesterett i Bosnia og Hercegovina 10. mars 1998 (Kz-388/97). Domfelte, som hadde vært medlem av en paramilitær formasjon, var fangevokter i to fangeleire i 1995. Der hadde han utvist inhuman atferd overfor krigsfanger, ved å ha slått og mishandlet dem. Reaksjonen ble her fengselsstraff på ett år og seks måneder. Dommen er av begrenset veiledning for As sak.

Endelig er det vist til enkelte dommer fra ICTY. Det er blant annet vist til dom 13. november 2001 (IT-95-8-S) der en av de tiltalte - H Kolundzija - ble idømt fengselsstraff på tre år. Han hadde hatt en kommanderende stilling i en fangeleir i Bosnia i 1992, hvor det var muslimske, kroatisk og andre ikke-serbiske fanger. Fangene ble utsatt for inhuman behandling, men det var ingen bevis for at Kolundzija selv utførte mishandling eller godtok andres mishandling av fangene. Ved straffutmålingen ble det lagt vekt på at tiltalte erkjente seg skyldig, og at dette skjedde før bevisene ble presentert i saken. Videre ble det tillagt vekt at tiltalte ved mange anledninger hadde handlet for å lette forholdene for fanger.

Det er også vist til at ICTY (appellkammeret) i dom 17. desember 2007

(IT-95-14/2-A) fastsatte straffen for [Cerkez til seks års fengsel. Endelig er det vist til ICTY's dom 30. juni 2006 (IT-03-68-T) mot Naser Oric, der straffen ble to års fengsel. Ingen av sakene er parallelle med nærværende sak.

Påtalemyndigheten har for å belyse straffenivået for domfellelser etter straffeloven av 1902 § 223 annet ledd vist til Rt-2004-1355 (Jonsvannetsaken) der straffen for tre tiltalte ble fire år, og for den fjerde tiltalte to år og seks måneder. Dommen omfattet også legemsbeskadigelse. Dommen gir begrenset veiledning her.

Aktor har gjort gjeldende at det ved straffutmålingen må legges til grunn at As handlinger også er forbrytelse mot menneskeheten, og at det må tillegges vekt. Lagmannsretten er ikke enig i det. Det skal fastsettes straff for overtredelser av krigsforbryterbestemmelsen i straffeloven 2005 § 103. Forbrytelse mot menneskeheten er et annet straffbart forhold, og rammes av straffeloven 2005 § 102. Når man ikke kan anvende sistnevnte bestemmelse i denne saken på grunn av tilbakevirkningsforbudet i Grunnloven § 97 - jf. nedenfor under behandlingen av rettsanvendelsesanken - kan det heller ikke være adgang til å fastsette straffen som om A skulle vært dømt også for overtredelse av § 102.

I skjerpende retning må det tillegges vekt at lovbruddene har rammet personer som var forsvarsløse, og at det var ofrenes etniske tilhørighet som var avgjørende for at de ble pågrepet og innesperret. Lagmannsretten viser også til at innesperringen har hatt meget store helsemessige konsekvenser for de fleste fornærmede. Det vises for så vidt til bemerkningene i tilknytning til de enkelte tiltalepunktene. Lagmannsretten viser likevel til at A selv ikke har utført fysisk vold mot de fornærmede, ut over det som er beskrevet i tilknytning til tiltalepost II q, der N er fornærmet.

Forsvareren har anført at det må ha betydning for straffutmålingen at A skal ha handlet etter ordre fra Blaz Kraljevic, som var lederen av HOS. Lagmannsretten finner at det ikke kan tillegges særlig vekt. Som tidligere bemerkt, er det ikke straffriende å handle etter ordre i slike situasjoner. Det vises videre til at A frivillig valgte å gå inn i HOS, og at han påtok seg en forholdsvis sentral rolle i organisasjonen i Hercegovina. Han kjente til HOS' tilknytning til HSP og den politiske målsetting partiet hadde. Selv om det ikke er grunnlag for å konkludere med at A var enig i denne målsetting, tok han et bevisst valg om å knytte seg til HOS og ta imot den posisjonen han fikk. Han var således bevisst med hensyn til å bidra til gjennomføringen av HSPs mål.

Partene er uenige om tidsforløpet i denne saken har betydning for straffens lengde. Norsk påtalemyndighet startet etterforskning tidlig i 2007, etter å ha fått opplysninger fra utenlandsk politimyndighet. A ble siktet i mai 2007, og tiltale ble tatt ut sommeren 2008. Tingretten avsa dom i desember 2008, og ankeforhandlingen i lagmannsretten startet i januar i år. Saken er meget omfattende, og etterforskningen måtte nødvendigvis ta tid. Den omstendighet at det nå har gått ca. tre år fra etterforskningen startet, kan ikke tillegges vekt i formildende retning.

Imidlertid må det etter lagmannsrettens syn være av betydning at det nå er gått nærmere 18 år siden de straffbare forhold ble begått. Riktignok er krigsforbrytelser alvorlige straffbare forhold. Og i mange tilfelle vil det av ulike årsaker kunne gå lang tid fra det straffbare forhold begås til krigsforbryteren blir siktet/pågrepet. At straffeloven 2005 § 91 bestemmer at denne type lovovertrедelser ikke foreldes, gjenspeiler også dette. På grunn av tilbakevirkningsforbudet i Grunnloven § 97 gjelder bestemmelsen ikke for nærværende sak. A kom til Norge i 1993 som asylsøker, og har senere blitt norsk statsborger. Han har hele tiden brukt sitt eget navn, og har etter det opplyste heller ikke på annen måte forsøkt å skjule seg for å unngå strafforfølgning. I en slik situasjon må det lange tidsforløpet ha betydning for straffutmålingen. Det vises herunder til at fullbyrdelse av en lang fengselsstraff etter så mange år vil være ekstra tyngende. At tidsforløpet skal ha betydning i formildende retning, følger også av straffeloven 2005 § 78 bokstav e).

Det vises for øvrig til at A har bidratt noe under etterforskningen, ved å oppgi navn på personer han har vært med på å påripe. Dette skjedde før han ble foreholdt navnene av politiet. Han har imidlertid, som det framgår av dommen foran, i meget begrenset utstrekning erkjent de faktiske forhold ellers, og har benektet straffeskyld.

Lagmannsretten bemerker også at A ikke er straffet tidligere og at det heller ikke er negative opplysninger ellers om hans livsførsel i Norge. Dette er også av betydning, jf. straffeloven 2005 § 78 bokstav h).

Endelig vises til at As helsesituasjon - han har diagnosen posttraumatisk stresslidelse - gjør at straffereaksjonen vil bli en ekstra sterk belastning. Det vises for så vidt til straffeloven § 78 bokstav g).

Lagmannsretten er etter en samlet vurdering kommet til at straffen bør settes til fengsel i fire år og seks måneder.

Til fradrag går 294 dager for utholdt varetekt, jf. straffeloven 2005 § 83 og straffeloven 1902 § 60.

Sivile krav

Bistandsadvokaten har på vegne av en rekke av de fornærmede framsatt krav om oppreisning etter skadeserstatningsloven § 3-5. Videre er det fremmet krav om ménerstatning til N etter skadeserstatningsloven § 3-3. Forsvarer har bestridt at det er grunnlag for kravene. Forsvarer har imidlertid ikke reist innvending mot at bestemmelsene i straffeprosessloven kapittel 29 kommer til anvendelse. Under forsvarers prosedyre ble det gjort gjeldende at erstatningskravene ikke skal avgjøres etter norsk materiell erstatningsrett, men etter rettsreglene i Bosnia-Hercegovina.

Lagmannsretten tar først stilling til *lovvalgsspørsmålet*. Spørsmålet om hvilket lands rett som skal anvendes når krav om oppreisning og

ménerstatning blir framsatt i straffesak er verken løst i lov, rettspraksis eller sedvane. Der andre rettskilder ikke gir noen sikker løsning, er det et alminnelig utgangspunkt etter norsk internasjonal privatrett at saken avgjøres på grunnlag av rettsreglene i det landet saksforholdet etter en totalbedømmelse har nærmest tilknytning til, jf. Rt. 1923 II side 59 (Irma-Mignon) og Rt-2009-1537 (Bokhandleren i Kabul) avsnitt 32.

For erstatning utenfor kontrakt, er hovedregelen at saken skal avgjøres etter skadestedets rett. Dette følger av sedvanerett og har dertil støtte i Roma II - forordningen (EF/864/2007) om lovvalg for forpliktelser utenfor kontrakt artikkel 4 nr. 1.

Etter Roma II - forordningen er det i utgangspunktet avgjørende i hvilket land skaden inntreffer. Det er oppstilt enkelte unntak. Dersom den skadegjørende handling åpenbart har en sterkere tilknytning til et annet land, skal likevel dette landets rett anvendes, jf. artikkel 4 nr. 3. Forordningen er bare bindende for EU-land. Hensynet til rettsenhet tilsier at reglene i forordningen blir tillagt vekt ved rettsvalgsavgjørelser etter norsk internasjonal privatrett, jf. Rt-2009-1537 avsnitt 34.

Tradisjonelt har lovvalgsspørsmål blitt avgjort etter en konkret avveining av de hensyn som gjør seg gjeldende - med utgangspunkt i Irma-Mignonavgjørelsen. Etter lagmannsrettens oppfatning er det en utvikling også i norsk rett at lovvalgsspørsmål avgjøres etter mer faste regler.

Tilknytningskriterier står etter dette sentralt. Tilknytningskriterier vil i alminnelighet gi en løsning på lovvalgsspørsmålet som samsvarer med partenes forventninger om hvilket lands rett som skal gjelde.

Norsk internasjonal privatrett oppstiller enkelte ytterligere unntak fra hovedregelen om å anvende skadestedets rettsregler. Et eksempel er lovvalgsregelen om internasjonalt direkte anvendelige regler. Internasjonalt direkte anvendelige regler er norske rettsregler som anses av fundamental betydning for vårt samfunn og derfor gjør krav på å bli anvendt uavhengig av hva som ellers måtte følge av alminnelige norske lovvalgsregler. Et eksempel er norske prinsipper om ytringsfrihet, jf. Rt-2009-1537 avsnitt 37-38.

Et annet unntak er ordre publicforbeholdet, som supplerer de alminnelige lovvalgsreglene.

Ordre publicforbeholdet innebærer at selv om det følger av lovvalgsreglene at fremmed rett kommer til anvendelse, må disse rettsregler helt unntaksvis vike dersom de vil føre til et resultat som strider sterkt mot norsk rettsfølelse.

Hovedregelen ved krav om erstatning utenfor kontrakt er som nevnt at saken skal avgjøres etter rettsreglene på skadestedet. Skadestedet i nærværende sak er Bosnia-Hercegovina. For øvrig ble skadene voldt i forbindelse med en internasjonal væpnet konflikt i dette landet. Både

skadevolder og samtlige skadelidte var på dette tidspunkt statsborgere i Bosnia-Hercegovina. De fleste tilknytningskriterier tilsier på denne bakgrunn at kravene skal avgjøres etter bosniskhercegovinsk rett.

Særpreget for saken er imidlertid for det første at det dreier seg om krav om oppreisning og ménerstatning, og ikke erstatning for økonomisk tap. For det annet er grunnlaget for kravene at A er kjent skyldig i krenkelse eller mislig atferd som angitt i straffeloven. Når adferdsnormen reguleres av norsk rett, kan dette etter lagmannsrettens oppfatning tilsi at sanksjonene for rettsbruddene i sin helhet skal avgjøres etter norsk rett. Dette hensynet gjør seg gjeldende selv om den aktuelle straffebestemmelsen i nærværende sak er i overensstemmelse med folkeretten.

For det tredje er reglene om oppreisning og ménerstatning gitt som ledd i arbeidet med å styrke fornærmedes stilling i straffesaker. Hensynet til fornærmede er prioritert høyt etter norsk rett, ikke bare gjennom vid adgang til, som her, å fremme kravet i forbindelse med straffesaken, men også når det gjelder selve innholdet av de aktuelle erstatningsreglene. Skadeserstatningsloven §§ 3-3 og 3-5 annet ledd står sentralt når det gjelder vernet av fornærmede i straffesaker etter norsk rett.

Lagmannsretten viser for det fjerde til at hensynet til forutberegnelighet for skadevolder med hensyn til lovvalget ikke gjør seg gjeldende med tyngde når det er spørsmål om ansvar for skader som han har forårsaket ved forsettlige straffbare handlinger. Anvendelse av norsk rett antas å gi best vern for de fornærmede. Ovennevnte hensyn tilsier at de særlige norske reglene om oppreisning og ménerstatning må gis gjennomslag ved lovvalget.

Lagmannsretten er på denne bakgrunn etter en samlet avveining, under tvil, kommet til at norsk rett skal anvendes ved avgjørelsen av kravene om oppreisning og ménerstatning.

Etter skadeserstatningsloven § 3-5 kan den som har tilføyd krenking eller utvist mislig atferd som nevnt i § 3-3 pålegges å betale fornærmede *oppreisningserstatning* for den voldte tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikkeøkonomisk art. Skadeserstatningsloven § 3-3 viser til straffeloven 1902 kapittel 21, som blant annet omfatter § 223 om frihetsberøvelse. Det følger av lagmannsrettens redegjørelse for avgjørelsen av skyldspørsmålet ovenfor at domfellelsen etter straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav a, innebærer at tiltalte også er funnet skyldig i overtredelse av straffeloven 1902 § 223, jf. straffeloven 2005 § 3 annet ledd. Lagmannsretten finner at oppreisning i et slikt tilfelle kan tilkjennes selv om skadeserstatningsloven § 3-3 ikke viser til straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav a, og at dette spørsmålet heller ikke synes å være omtalt i forarbeidene til den nye straffeloven. Det sentrale må være at tiltalte er funnet skyldig i frihetsberøvelse av de fornærmede også etter straffeloven 1902 § 223.

Tiltalte har overfor samtlige fornærmede medvirket til frihetsberøvelse av

alvorlig karakter. Det vises til beskrivelsen av hva hver av de fornærmede ble utsatt for, og hvilke skadevirkninger de er påført, under redegjørelsen for avgjørelsen av skyldspørsmålet for hver av tiltalepostene. Lagmannsretten er etter dette kommet til at alle de fornærmede har krav på oppreisning.

Oppreisningen skal etter skadeserstatningsloven § 3-3 fastsettes til det retten finner rimelig til erstatning « for den voldte tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikkeøkonomisk art ». Utmålingen beror på en bred skjønnsmessig vurdering av hva som anses rimelig i det konkrete tilfelle. Etter rettspraksis skal det blant annet legges vekt på handlingens objektive grovhet, skadevolderens skyld og den lidte overlast - graden av tort og smerte. Også skadevolderens økonomiske evne skal det legges en viss vekt på. Det vises blant annet til Rt-2008-1360 (avsnitt 19) og Rt-2009-6 (avsnitt 52).

Samtlige fornærmede er blitt utsatt for fornedrende behandling og grove krenkelser. For de fleste gjaldt dette stadig over en periode på flere uker. Krenkelsene omfattet i mange tilfelle vold. Mange opplevde også grove seksuelle overgrep under frihetsberøvelsen. Sentralt for senskadene med hensyn til den psykiske helsen var den frykten som HOS skapte ved behandlingen av de innesperrede etniske serberne. Et eksempel var bruken av fiktive henrettelser. Flere av de fornærmede opplevde dertil på nært hold at medfange ble slått i hjel. Det å oppleve stadige grove overgrep mot medfanger var en betydelig tilleggsbelastning. Enkelte ble også tvunget til selv å delta i vold eller seksuelle handlinger mot medfanger. De fornærmede levde i konstant frykt for å bli utsatt for ytterligere vold og overgrep.

A var gjennom sine hyppige besøk i Dretelj og på tobakkstasjonen og Inkos vel kjent med behandlingen som fangene ble utsatt for etter pågripelsene. Likevel medvirket han til frihetsberøvelse under slike forhold. De inntrådte skadene var dertil påregnelige. På den annen side må det ses hen til at A ikke er funnet skyldig i tiltalen om selv å ha begått fysiske overgrep.

Selv om varigheten av frihetsberøvelsene og arten av overgrep varierer en god del mellom de fornærmede, er lagmannsretten kommet til at det ikke er grunn til å differensiere ved utmålingen av oppreisningen. Samtlige har vært utsatt for meget grove krenkelser. Maktesløsheten og frykten var dertil en felles belastning av vesentlig betydning for de senere skadevirkningene.

Det er vanskelig å finne støtte for utmålingen ved sammenligning med andre saker. Utmålt straff kan likevel gi en viss indikasjon ved sammenligning av utmålingsnivået mellom ulike typer forbrytelser, jf. Rt-2005-1749 avsnitt 26.

Etter en samlet vurdering er lagmannsretten kommet til at oppreisningen til samtlige fornærmede passende bør settes til kr 120 000. Det er da også tatt et visst hensyn til As svake økonomi.

N har i tillegg fremmet krav om *ménerstatning*. Slik erstatning skal kompensere for redusert livsutfoldelse på grunn av varig og betydelig

medisinsk skade. Lagmannsretten bemerker at N har blitt påført varig og betydelig skade av medisinsk art, og viser for så vidt til bemerkningene ovenfor vedrørende tiltalen post II q. Psykiater Marianne Jakobsen og psykolog Nora Sveaass har som nevnt konkludert med at N har utviklet posttraumatisk stresslidelse (ICD-10 kode F43,1) samt Dysthymi (ICD-10 kode F34,1). Invaliditeten på grunn av PTSD er beregnet til 30 %, på grunnlag av Sosial- og helsedepartementets invaliditetstabell. Jakobsen og Sveaass har for øvrig forklart at N fortsatt lever i en ekstremt vanskelig situasjon som følge av hendelsene.

N har også en alvorlig somatisk lidelse, lupus, som ofte utløses av stress. Lagmannsretten finner imidlertid ikke tiltrekkelig grunnlag for å knytte denne sykdommen til innesperringen i 1992, og tar således ikke hensyn til denne ved spørsmålet om ménerstatning.

Etter lagmannsrettens syn er det ingen grunn til å tvile på at Ns psykiske lidelser har sin årsak i innesperringen i 1992 og overgrepene som da skjedde mot henne. Medvirkningen til innesperringen er skjedd forsettlig fra As side, og lagmannsretten finner at han så det som overveiende sannsynlig at N ville bli påført slik varig og betydelig skade. Både de subjektive og objektive vilkår for å idømme ménerstatning er etter lagmannsrettens syn oppfylt.

Lagmannsretten finner at erstatningens størrelse bør fastsettes med utgangspunkt i den invaliditetsgrad som Jakobsen og Sveaass har kommet fram til, dvs. 30 %. Den omstendighet at N også ble utsatt for alvorlige overgrep under innesperringen *før* A medvirket, kan ikke gi tilstrekkelig grunn til å foreta noen reduksjon. Det vises for så vidt til bemerkningene i tilknytning til tiltalen post II q, om betydningen for Ns lidelser og skader av det som skjedde *etter* As medvirkning.

Bistandsadvokaten har framlagt en beregning av kravet på ménerstatning basert på 30 % invaliditetsgrad, som her gir en sum på kr 207 221. Forsvarerne har ikke kommet med innsigelser til beregningen, som legges til grunn.

Lagmannsretten finner etter dette at A må dømmes til å betale kr 207 221 i ménerstatning til N. Dette kommer i tillegg til oppreisningsbeløpet som tilkjennes henne.

Samlet sett er de tilkjente beløp til de fornærmede i saken meget betydelige. Lagmannsretten finner ikke grunn til lempning etter skadeserstatningsloven § 5-1, da det dreier seg om ansvar for forsettlig medvirkning til innesperring og med kjennskap til at det var sannsynlig at N ville bli påført ytterligere krenkelser av alvorlig karakter, jf. også Rt-2002-1358 avsnitt 64.

Tiltalte har begått de straffbare handlingene i samvirke med andre, som også kan bli holdt ansvarlig for kravene på oppreisning og ménerstatning. De svarer en for alle og alle for en for de fulle beløp, jf. skadeserstatningsloven §

5-3.

Lagmannsretten viser ellers til foreldelsesloven § 11, som bestemmer at selv om den ordinære foreldelsestiden er ute, kan krav på erstatning og oppreisning som springer ut av en straffbar handling, settes fram under en straffesak der skyldneren blir funnet skyldig i det forhold som medfører ansvaret. Det er tilfellet her.

Påtalemyndighetens anke over tingrettens rettsanvendelse - Vil anvendelse av straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e være i strid med forbudet mot å gi lover tilbakevirkende kraft?

Tingretten frifant A for overtredelse av straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e, jf. tiltalebeslutningen post I. Tingretten kom til at anvendelse av straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e ville være i strid med forbudet i Grunnloven § 97 mot å gi lover tilbakevirkende kraft. Tingretten la særlig vekt på at det på gjerningstidspunktet ikke fantes noen straffebestemmelse med tilsvarende innhold, og at straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e verner andre interesser enn straffeloven 1902 § 223.

Påtalemyndigheten har anket over lovanvendelsen under skyldspørsmålet for post I. Påtalemyndigheten gjør særlig gjeldende at både straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e og § 103 første ledd bokstav h dekkes av gjerningsbeskrivelsen i straffeloven 1902 § 223. Videre gjøres gjeldende at lovbestemmelsene kan anvendes i idealkonkurrens da de verner ulike interesser.

Tiltalebeslutningen post I gjelder forbrytelse mot menneskeheten. Straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e rammer den som, som ledd i et utbredt eller systematisk angrep rettet mot en sivilbefolkning, fengsler eller på annen alvorlig måte berøver en person friheten i strid med grunnleggende folkerettslige regler.

Det faktiske grunnlaget i post I i tiltalebeslutningen gjelder handlinger begått i 1992. Straffeloven 2005 § 102 ble vedtatt ved lov 7. mars 2008 nr. 4, som trådte i kraft ved kongelig resolusjon samme dag.

Slik tiltalebeslutningen er utformet, blir spørsmålet om den nye lovbestemmelsen i straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e kan anvendes på handlinger som ble begått før loven trådte i kraft. Dette må avgjøres med grunnlag i en tolkning av Grunnloven § 97 sammenholdt med straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e og bestemmelsene om ikrafttreddelsen i straffeloven 2005 § 3 annet ledd.

Grunnloven § 97 begrenser adgangen til å anvende en ny straffebestemmelse på handlinger begått før straffebestemmelsen trådte i kraft. Bestemmelsen setter forbud mot å sette straff for en handling som var straffri på gjerningstiden. I tillegg setter den forbud mot å anvende en ny, strengere straffebestemmelse på en handling som var straffbar på

gjerningstiden. Etter lagmannsrettens oppfatning stiller Grunnloven § 97 krav om at handlingen var straffbar etter norsk lovgivning på gjerningstidspunktet. Det kan ikke anses tilstrekkelig at handlingen eventuelt var straffbar etter folkeretten.

Straffeloven 2005 kapittel 1 om straffelovgivningens virkeområde kommer til anvendelse ved spørsmål om overtredelse av kapittel 16, herunder § 3 om straffelovgivningens virkeområde i tid. Straffeloven 2005 § 3 annet ledd oppstiller to hovedvilkår. For det første er det et krav at handlingen var straffbar etter gjeldende norsk lov på gjerningstidspunktet. For det andre må handlingen ha vært ansett som for eksempel en krigsforbrytelse etter folkeretten da den ble begått. I tillegg følger det av § 3 annet ledd siste punktum at det i det konkrete tilfellet ikke kan fastsettes strengere straff enn det som ville ha blitt idømt etter den tilsvarende straffebestemmelse som gjaldt på gjerningstidspunktet.

Lagmannsretten viser til bemerkningene om forbudet i Grunnloven § 97 mot å gi straffebestemmelser tilbakevirkende kraft i forbindelse med redegjørelsen for at spørsmålsskriftet ble utarbeidet med grunnlag i straffeloven 2005 § 103 bokstav h. De prinsipielle utgangspunktene for tolkning av Grunnloven § 97 blir derfor ikke gjentatt her.

Straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e om forbrytelse mot menneskeheten rammer blant annet

den som, som ledd i et utbredt eller systematisk angrep rettet mot en sivilbefolkning, fengsler eller på annen alvorlig måte berøver en person friheten i strid med grunnleggende folkerettslige regler

Handlingen må følgelig inngå i et utbredt eller systematisk angrep. Poenget er å avgrense mot enkeltstående eller tilfeldige handlinger. Omfattende angrep mot en sivilbefolkning rammes, jf. [Ot.prp.nr.8](#) (2007-2008) side 281. Kravet om at frihetsberøvelsen må være alvorlig, er en avgrensning mot helt kortvarige fengslinger, jf. [Ot.prp.nr.8](#) (2007-2008) side 282. Frihetsberøvelsen må dertil innebære en krenkelse av grunnleggende folkerettslige regler.

Lagmannsretten tar utgangspunkt i spørsmålet om straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e rammer handling som var straffbar etter norsk lov på gjerningstidspunktet. Straffeloven 1902 inneholder ikke bestemmelser om forbrytelse mot menneskeheten. Den sentrale del av gjerningsbeskrivelsen i straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e retter seg mot å berøve noen friheten. Den nærmeste parallellen etter straffeloven 1902 er følgelig dens § 223.

Straffeloven 1902 § 223 første ledd lyder:

Den som ulovlig berøver en anden Friheden eller medvirker til saadan

Frihedsberøvelse, straffes med Fængsel indtil 5 Aar.

Det rettsgodet som vernes ved dette straffebudet er den enkeltes rett til fri bevegelse og samvær med andre personer, jf. Bratholm og Matningsdal: Straffeloven med kommentarer. Anden Del. Forbyrdelser (1995) side 521.

Gjerningsbeskrivelsen i straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e atskiller seg nokså sterkt fra gjerningsbeskrivelsen i straffeloven 1902 § 223.

Straffeloven 2005 § 102 gjelder forbrytelser mot menneskeheten. Et enkeltstående overgrep mot en person rammes ikke. Overgrepet må etter ordlyden i bestemmelsen inngå som ledd i et utbredt eller systematisk angrep rettet mot en sivilbefolkning. Frihetsberøvelsen må dertil være i strid med grunnleggende folkerettslige regler og være begått overfor en beskyttet person. Dette dreier seg om objektive omstendigheter på det tidspunkt da handlingen ble begått. Gjerningspersonens forsett må også omfatte disse omstendighetene, herunder at han eller hun forsto eller holdt det som sikkert eller overveiende sannsynlig at handlingen inngikk i et utbredt eller systematisk angrep mot en sivilbefolkning.

Straffeloven 2005 § 102 må tolkes i lys av lovforarbeidene. Bestemmelsene ble gitt for å tilpasse norsk lov til vedtektene for Den internasjonale straffedomstolen (Romavedtektene) artikkel 7. Under høringen av utkastet til straffeloven 2005 kapittel 16 ble det vist til at det folkerettslige begrepet « crimes against humanity » ikke bare refererer til det kollektive, men også inneholder et kvalitativt element; d.v.s. forbrytelse mot verdien menneskelighet. Enkelte høringsinstanser mente at dette burde avspeiles i begrepsbruken i straffeloven 2005 § 102. Departementet valgte likevel å benytte begrepet « forbrytelse mot menneskeheten » i lovteksten. I [Ot.prp.nr.8](#) (2007-2008) side 81 uttalte departementet i denne forbindelse:

Det er tale om forbrytelser av en kvalifisert alvorlig art, og de omfatter ikke overgrep mot en enkeltperson uten at det skjer som ledd i et « utbredt eller systematisk angrep mot en sivilbefolkning ». Enhver form for tortur eller pinsler mot en enkeltperson er umenneskelig. De handlinger som er straffbare som forbrytelser mot menneskeheten, er derimot av en så alvorlig art at de krenker den menneskelige sivilisasjon som sådan.

Straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e verner dermed allmenne interesser knyttet til å hindre overgrep av ikke ubetydelig omfang mot en sivilbefolkning. Etter lagmannsrettens oppfatning innebærer vilkårene for straff etter straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e at bestemmelsen rammer handlinger av en annen karakter enn frihetsberøvelse etter straffeloven 1902 § 223. Det er ikke holdepunkter for at straffeloven 1902 § 223 skal verne kollektive interesser i form av utbredt eller systematisk angrep rettet mot en sivilbefolkning. Situasjonen er følgelig en annen enn etter straffeloven 2005 § 103 der tilleggsvilkårene i den nye lovbestemmelsen

sammenlignet med straffeloven 1902 § 223 i første rekke gjelder situasjonen som frihetsberøvelsen har sammenheng med - d.v.s. en væpnet konflikt.

Etter omstendighetene vil straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e og § 103 første ledd bokstav h kunne anvendes i idealkonkurrens, jf. [Ot.prp.nr.8](#) (2007-2008) side 277 flg. Formålet med å anvende straffebestemmelser i idealkonkurrens vil være å fremheve straffskjerpene elementer ved handlingen. Muligheten av å anvende bestemmelsene i idealkonkurrens understøtter i dette tilfellet etter lagmannsrettens oppfatning at handlingen beskrevet i straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e ikke var straffbar på gjerningstidspunktet. Etter lagmannsrettens oppfatning kan det vanskelig ses at *både* straffeloven 2005 § 102 første ledd bokstav e og § 103 første ledd bokstav h kan anses som videreføring av straffeloven 1902 § 223.

På denne bakgrunn er lagmannsretten kommet til at post I i tiltalebeslutningen ikke gjelder handling som var straffbar på gjerningstidspunktet etter straffeloven 1902 § 223. Grunnloven § 97 er dermed til hinder for å anvende straffeloven 2005 § 102 bokstav e slik tiltalen er utformet. Anken over lovanvendelsen blir etter dette forkastet.

Dommen er enstemmig. Ved avgjørelsen av forholdet til Grunnloven § 97 i forbindelse med utformingen av spørsmålene til lagretten, samt av de sivile krav og lovanvendelsesanken, har bare de juridiske dommerne deltatt.

Slutning

1. A, født *.*.1966, dømmes for overtredelser av straffeloven 2005 § 103 første ledd bokstav h), jf. § 79 første ledd bokstav a, jf. straffeloven 1902 § 223 annet ledd, jf. § 62 første ledd, til en straff av fengsel i 4 - fire - år og 6 - seks - måneder. Til fradrag går 294 - tohundreogtjue - dager i utholdt varetekt.
2. A frifinnes for tiltalen post III a.
3. Påtalemyndighetens anke over lovanvendelsen under tiltalen post I forkastes.
4. A dømmes til innen to uker fra forkynnelsen av dommen å betale oppreisning til
 - a. C med 120.000 - etthundreogtjue tusen - kroner,
 - b. D med 120.000 - etthundreogtjue tusen - kroner,
 - c. E med 120.000 - etthundreogtjue tusen - kroner,
 - d. F med 120.000 - etthundreogtjue tusen - kroner,
 - e. H med 120.000 - etthundreogtjue tusen - kroner,
 - f. I med 120.000 - etthundreogtjue tusen - kroner,
 - g. J med 120.000 - etthundreogtjue tusen - kroner,
 - h. K med 120.000 - etthundreogtjue tusen - kroner,

- i. L med 120.000 - etthundreogtjuetusen - kroner,*
 - j. N med 120.000 - etthundreogtjuetusen - kroner.*
- 5. A dømmes til å betale ménerstatning til N med 207 221 -
tohundreogsjutusentohundreogtjueen - kroner, innen to uker fra
forkynnelsen av dommen.*